

PINTYE MIHÁLY

Anonymus végzetes névcseréje

Kik voltak a besenyők?

Korszakindító lépést tehetett volna tudományosságunkban Györffy György (1939) Besenyők és magyarok c. tanulmányával, ha rendet rak a vonatkozó magyar, arab és bizánci források zűrzavarában. Még az sem került megállapításra, hogy Bizáncban nem tudnak a magyar honfoglalás tényéről. A székelyekkel azonosítható korai avarokat és Árpád népét több forrás egy népnek írja le, többnyire türk gyűjtőnév alatt, mert az avarok bolgár türk uralom alatt érték meg a honfoglalók bejövételét.

Konstantin bizánci császár szerint a türkök (magyarok) területe a Tisza - Körös - Maros vidékén van. Róna-Tas András (1996) hitetlenkedik, hogy a Tiszántúlra korlátozza a honfoglalás utáni országot *. Nem figyelt fel arra, hogy a székely - avar terület van itt behatárolva. Felettük északra a besenyők laknak, akik délen a horvátokkal is határosak, nyugaton a frankokkal. Konstantin egyértelműen a honfoglalás utáni határokat írja le a besenyőkhöz kötve azokat. Megadja több káta nevű besenyő vár nevét, amik a jelzett északi térségben a két besenyő központ, Borsod és Fejér vonalán húzódnak. A császár szövege (DAI) más fejezetében azt állítja, hogy ötvenöt évvel ezelőtt az úzok kiűzték a besenyőket a Volga - Ural környéki (Baskíria) szállásukról. Ezután leírja a besenyők török nevű- nyelvű, lószínek szerinti hadrendjét, törzsneveknek beállítva azokat. Valójában az ötvenöt évvel korábbi háború nem érinthette a besenyőket, mert kétszáz évvel korábban már nyugatabbra, Etelközbe költöztek. A császár a 6-7. sz. fordulóján lezajlott oguz-besenyő háborút helyezte 893-ba, amikor a Baskíriának nevet adó bes-gur (öt-törzs) baskír gyűjtőnevű szövetség kun és karakalpag önelnevezésű törzseit űzték el az arab szamanidák. Erdélyi István (1986) és Róna-Tas András (1996) álláspontja más bizánci és arab beszámoló, valamint orosz régészeti adatok (Halikova) nyomán alakult ki, hogy a besenyők 830-ban már a kazárok nyugati szomszédjaként említődnek. Hozzájuk menekültek, mert a kazárok nem fogadták be a besgur kunokat, akik a to-

vábbiakban besenyő és kun néven szerepelnek bizánci és magyar forrásokban. A kutatás nem állapította meg a kronológiai űrt a besgur kunok és az évszázadokkal később megjelenő kipszák kunok között.

Sem Konstantin, sem a történészek nem különböztették meg egymástól, hanem mindenütt összemosták a Moldva - Alduna térségbe húzódtott álbesenyő kunokat és a tiszántúli türkök felett északra lakó valódi besenyőket. Regino apát, Konstantin császár és a magyar hagyomány fenntartotta egy állítólagos besenyő támadás emlékét, ami kiűzte a magyarokat előző szállásukról. Még nem tisztázott jelek arra utalnak, hogy a két magyar anyanyelvű törzs a kettős királyságon belül hatalmi összetűzésbe keveredett és a besenyők elűzték a székelyeket. Ennek időpontja 550 körül lehetett, amikor a varchoniták megjelennek egy állítólagos vereség után a Kubán folyó térségében az onogurok mellett. Akkoriban említi Menandrosz a bolgárokkal együtt a szklk⁺ népét. A besenyő támadás emléke más szálon is kapcsolódhat véletlenszerűen. Az elmagyarosodott bolgárok hagyománya is megőrizhette, hogy őket a besenyők űzték be a Kárpát-medencébe. Az 550 körüli szétválás katonailag gyengítette a besenyőket, mert az összehangoltan támadó oguz türk - perzsa - indiai haderő kiűzte őket Belső-Ázsiából. Egy leszakadt besenyő törzset később az Aral-tó környéki oguzok mellett emlegetnek arab források. A megvert besenyők felhúzódtak Baskíriába. Itt újabb rész szakad le helyben maradvá (ujgur adat), mert a főerők átkelnek a Volgán és kazár szövetségben elfoglalták az onogur bolgár államot.

A területen létrejön Kazária, ahonnan három év múlva elvonulnak a besenyők Etelközbe. Innen tovább űzik az onogurokat és a helyükre telepednek 670 körül.

Időközben a Kubánt érintő varchoniták két bolgár és egy zabander (szabír) törzset felvéve a Kárpát-medencébe mennek és létrehozzák a korai avar birodalmat. Ide érkeznek a besenyők által elűzött onogurok (későavar). A bolgárság jelentős szláv

erőket felvéve hatalmi harcba bonyolódik az avarokkal, mint tudott a forrásokból. Csak a frankok beavatkozása dönti el az avarok sorsát, akik a továbbiakban az új hatalmi tényező bolgár türk neve alatt szerepelnek. Közéjük, nevük alá sorolják be Bizáncban Árpád honfoglaló népét, mit sem tudva a hatalomváltásról. Konstantin kun törzsnevei alapján mondta ki a nyelvészet a besenyők török nyelvűségét. Mindezt megelőzhetne volna a régészet, de csak Rásonyi László (1981) tett egy megjegyzést más összefüggésben, hogy az álbesenyő kunok sírjaiban nincs veretes öv. A valódi besenyők szinte kötelezően eltemették azt. A besenyők török voltát régészeti alapon ki lehet zárni.

Ibn Ruszta 930 körül írta: A besenyők országa és a bolgárok közé tartozó szklk országa között van az első magyar határ. A szöveg korábbi adatot másol és bizonyítja a besenyők és székelyek legáltalább egyike magyarnak nevezte magát.

A magyar krónikák tudnak kisebb besenyő csoportok beköltözéséről az Árpád-korban, de ezek nem magyarázhatják azt a tudatos, nagyszabású besenyő hadműveletet a honfoglalás idején, ami a Csallóköz - Prmzsl- Gyulafehérvár- Somogy pontok érintésével bekeríti a történeti Magyarország területét. Pontosan fedve a magyar nyelvhatárt. Mindenütt kikerülnek az avar (székely) telepeket, mégis színmagyar elnevezés tölti ki az országot (László Gyula). A besenyő hatalmi központok azonosak a magyar uralkodó és a hercegi dukátusok központjaival. Minden körülmény mutatja a besenyők általi népi- katonai megszállását az országnak. László Gyula tudta mit beszél, amikor hangoztatta: a besenyő és magyar régészeti anyagot nem tudjuk egymástól elkülöníteni.

A rómaiak hun törzsnek mondják a besenyőket, arabok szerint a másik nevük hungar** (Jaqt). Ezt a nevet Bizáncban elhallás miatt kangar formában rögzítették. Róna-Tas professzor rámutatott a török gor-gur népnévképző voltára, ezért érthetetlen, miért maradt el a kategorikus megkülönböztetés a besenyők hun-gar és a törökök on (tíz) onogur neve között. Krónikáink megírása idején már senki nem tudta, hogy az Árpád-ház totemállata (bese, kese: fehér sólyom) után a magyarok viselték a besenyő ragadványnevet, ami átszármazott a kunokra. Anonymus végzetes névcserét csinált, mert forrásában az ősgestában leírt besenyő nevet honfoglalóinknak kunra javította. A

meg sem említett magyar nevet odaírta, akikhez csatlakoztatta segédnépként a kunokat. Az eset megtörténtét bizonyítja, hogy megadja Árpád népének hungar nevét, pedig az évszázadok óta kizárólag a besenyők másik neveként jelenik meg eurázsiai írott forrásokban.

Évtizedes vizsgálódás tapasztalata juttatott a felismerésre, hogy a besenyők és székelyek eltérő temetkezési szokása az egyedülállóan kozmikus gyökerű magyar kettős királyság királyainak származtatásából ered. Egyik király (Tarján) a Naptól származtatta magát, ezért néprészével (besenyő) együtt K-NY, azaz fejjel kelet felé temette el halottait. A sírba tették lovuk lenyúzott bőrét a benne hagyott vagy leválasztott koponyával. A másik király (Gyula) a Holdtól származtatta magát, ezért néprészével (székely) a Holdjárásának megfelelő kultikus NY-K irányba, egész lóval temetkeztek. Társadalmi rangjukat a melléjük tett nyilak számával jelezték. A két magyar törzs egymáshoz képest tükörkép-szerűen temetkezett. Mintázták a kelő-nyugvó Nap-Hold, világosság-sötétség, halál-újjaszületés misztériumát. (A Holdat Ny-K a Napot K-Ny tükörképének tartották).

Sarkel építése idején a besenyők korlátlan urai a Don-Dnyeper vidékének, írjak Bizáncban. A magyarok már nem lakhattak tőlük keletre. Ezért a Levedi-féle leírást újra kell vizsgálni. Moravcsik és Györffy észrevették, hogy a korábbi írók adatait is közlik Bizáncban, de nem utalják vissza kronológiailag, ezért ellentmondók egyes szövegrészek. Arab tudósítások is egykorú és korábbi adatokat tartalmaznak visszautalás nélkül. Ellentmondásaikat feloldja Al Bakri és a Hudud el-alam, mert az egyidőben három helyen lokalizált besenyőket szomszédaikhoz kötve nevezik meg: kazár besenyő, Aral környéki oguzok mellett türk besenyő, valamint a baskírok melletti besenyők. A kazár-magyar együttélés korának interpolációja a kazár kettős királyság leírása. Vallásuk tiltja ember (király) isteni tiszteletét, ezért király és hadvezér minőségről lehet csak szó, aminek semmi köze a kozmikus gyökerű magyar kettős királysághoz, mert az egyedülálló a steppe világában.

* Konstantin és Anonymus egyformán a Tiszántúlon lokalizálja a székelyeket.

** Harmatta János hívta fel a figyelmet a szogd h-hangzó hiányára. Ez magyarázhatja a hungar-kangar változást.

+ Székelyek (szerk.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Moravesik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai 1934
- Kristó Gyula szerk.: A honfoglalás korának írott forrásai 1986
- László Gyula: Magyarrá lett keleti népek 1985
- B. Konstantin: A birodalom kormányzásáról f. Moravesik 1950
- Hóman Bálint: Őstörténetünk keleti forrásai 1908
- Pauler–Szilágyi: A magyar honfoglalás kútfői 1900
- Erdélyi István: A magyar honfoglalás és előzményei 1986
- Györffy György: Besenyők és Magyarok 1939
- Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép 1996
- László Gyula: Őseinkről 1990
- Györffy György: A magyarság keleti elemei 1990
- Anonymus: Gesta Hungarorum f. Szabó K. 1975
- Képes Krónika: f. Geréb L. 1971
- Rásonyi László: Hidak a Dunán 1981
- Czeglédy Károly: Heftaliták, hunok, avarok, Magyar Nyelv 1954
- Pintye Mihály: A besenyő kérdés, Ősi Gyökér 2004 febr.
- Kovács-Veszprémy: A honfoglaláskor írott forrásai 1996
- Czeglédy Károly: Magyar őstörténeti tanulmányok 1985
- Róna-Tas A. szerk.: Források a korai magyar történelem ismeretéhez 2001

PINTYE MIHÁLY

A besenyő-kérdés tematikájához

Györffy Baskíriából származtatta a türk Ala-jontlu (tarka lovú) népet, akiket európai megjelenésük után Konstantin császár besenyőnek nevez. Törzsneveiket lószínek szerint adja meg. Megnevezi előző hazájuk folyóit, melyek Baskíriára utalnak. Zenga Toru bírálja Györffit, mert ő a Jeniszej* alsó folyásánál képzei el a tarka lovúak területét, azokon túl az ötezer harcost kiállító besenyő törzset. A nyugati szomszéd kazárok (7. sz.) még a 8. sz. közepén is a Volga keleti oldalán szerepelteti a felettük lakó volgai bolgárokkal együtt. Nem vesz tudomást a bizánci és arab (Dzsaháni) forrásokról, melyek egybehangzóan a Volga nyugati

oldalán lokalizálják a kazárokat (8. sz.). A húsz-ezer harcossal kivonuló besenyő királyt a kazárok nyugati** szomszédjának mondják. Ezekről Györffy és Toru nem vesz tudomást, hanem a baskíriai besenyő törzset vándoroltatják majdan Etelközbe, mint a magyar honfoglalás előidézőit. Konstantin kronológiája és földrajzi meghatározása igazolja, hogy a tarka lovú türkök a 893. évi szamanida támadás miatt menekültek át Kazáriába.

A kazárok elűzték őket Etelköz irányába. A kazár győzelmet és a baskíriai besenyők vereségét írja le a császár a DAI 38. fejezetében. A kunok keleti szomszédja a baskíriai besenyő törzs régészeti jelenléte megszűnt ezidőtájt. Vélhetően a tarka lovú kunokkal tartottak Jula törzsnév alatt, innen lehet a kunok besenyő megnevezése. Róna-Tas profesz-szor szerint a kunoknak nem volt Jula törzse. Ezt a törzset arab források később a Donon innen, az alánok mellett szerepeltetik. A szamanidák által szétszórt tarka lovúak egyik törzset arab forrás említi az Aral-tó környéki oguzok között, egy két-ezer fős besenyő csoporttal együtt. Ez a tarka lovú kun törzs jelenik meg később kipcsák néven.

Kristó Gyula Györffyvel azonos nézeteket vallott. Mindketten felismerték Anonymus kun vezérnévsorának Böngér nevében a besenyőt. Felfigyeltek arra, hogy nem oda telepítette a maga kunjait, ahol a kunok valóságban megtelepedtek. Kortárs krónikás ekkorát nem tévedhet. Eljárását csak azal magyarázhatjuk, hogy Árpád népének az őskrónikában álló besenyő nevét kunra javította. Ezek telephelyeit ott adja meg, ahol a régészet és településföldrajz valódi besenyőket rögzít. Fodor István 8. sz. elején a Dontól nyugatra lokalizálja a magyarokat, egyidejűleg Baskíriában maradt magyarokat azonosít. Azt nem hozza szóba, hogy mindkét magyar csoport helyén besenyőket szerepeltetnek bizánci és arab források. Erdélyi István orosz régészek véleményét fogalmazza meg a Volgától nyugatra előkerült magyar temetkezések ügyében: azok nem besenyő sírok, mert hiányzik a kurgán. Itthoni besenyő sírok többségéről is hiányzik. Egyedül Szíhalom faluról jegyezték fel: régen Színhalom volt a neve, mert ott a besenyők szent (szín) halmai vannak.

Anonymus kun vezérnévsorának nomád rangsor szerinti főhelyén a besenyő név áll, ami vezérszerepet bizonyít. Egyben magyarázhatja a kunok

besenyő megnevezését. Arab forrás állítja, hogy a baskírok törökül beszélnek, de az nem hasonlít a besenyők nyelvéhez (Czeplédy Károly nyomán).

* Zenga Toru megjelöli a kínai forrást, de nem azt és a szakirodalmat követi, hanem a magyar dilettáns történész-kedőkkel megegyezően besenyőket azonosít tévesen ujjur helyett, akiknek tíz törzse két ötös (bes) alcsoportra oszlott.

** A kangarok Volgától nyugatra tartózkodását bizonyító szír forrást azzal semlegesíti Czeplédy és Györfly, hogy a kangart és besenyőt külön népnek tartják, akik később egyesültek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

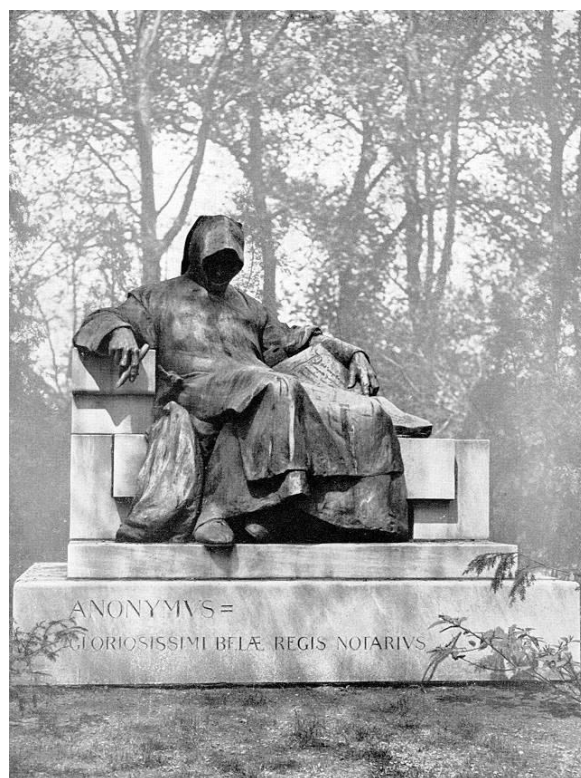
- Györfly György: Besenyők és magyarok 1990. 2 k.
Krónikáink és a magyar őstörténet 1993
Anonymus 1988
- Zimonyi István: A Dzsajháni hagyomány in,
Kovács-Veszprémy 1996
- Zenga Toru: A Tung-tien híradásai in,
Kovács-Veszprémy: A honfoglaláskor
írott forrásai 1996
Besenyők a 8. században 1992 Századok
- Róna-Tas András: A magyar őstörténet háttérének bizánci
forrásai in, Kovács-Veszprémy 1996
- Erdélyi István: Az ősmagyarorszag régészeti emlékei in, Ma-
gyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bart-
ha, Czeplédy, Róna-Tas 1977
- Fodor István: Bolgár - török jövevényszavaink és a ré-
gészet in, Magyar őstörténeti tanulmá-
nyok 1977
- Benkő Lóránd: Anonymus kunjairól in, Kelet és
Nyugat között, szerk. Koszta László
1995

The fatal misnomer of Anonymus Who were the Pechenegs?

Summary

On the basis of written source, the author maintains, the symbolic ancestor animal of the Hungarian ruling dynasty was the white falcon (turul) which was represented on their flags. The other Hungarian name of the animal is kese (vulture); its Turkish version is bese. By the reason of the latter one, the sobriquet of the Hungarians was besenyő. This nation, in the 7th century, crossing westward the River Volga, settled in an area, called Etelköz. In 895, they

went towards from here, and captured the territory of the contemporary Hungary. One of the tribe of the Pechenegs stayed in the East, in the territory of the contemporary Baskiria. Coman tribes were subjected to their domination. The Pecheng-Coman tribes were chased westward by Arabic Salmanids, in 893. The Pechenegs settled down at the West of the River Don, and the Comans - also known as Pechenegs - went to the territory of the contemporary Moldavia. The Medieval Hungarian chroniclers did not know that their ancestors were the same as those who occurred as Pechenegs in the lost early Hungarian Chronicle. During its existence Anonymus abridged from it into his still existing Chronicle, but he transcribed Pecheng to the ethnic name, Coman. In it, the conquerors were called Hungarians, and Comans were connected to them as strangers. The research identified incorrectly the Comans as Kabars. The latter were joined to the Pechenegs as auxiliary nation.

ANONYMUS
Ligeti Miklós bronzszobra Budapesten
a Városligetben (Internet)

HAJDU KATALIN

A Filiszteusok története

(összefoglalás)

1. A Filiszteusok kora

A Filiszteus terület Palesztina néven a Kr. e. V. században Hérodotosznál jelenik meg először, (Palaisztiné) mely az Ószövetségi profétáknál az Ígéret Földjével azonos. (*Gen. 12. 6-9*) A Palesztina a héber Pöleset szó görögös formája, de emlegetik Filiszteának is. Ókorban Jeruzsálemtől délnyugatra fekvő terület volt a Földközi-tenger partján. A zsidóság területfoglalása előtt Kánaán volt a megnevezése, a Babiloni szövegekben Kinahhu volt, melynek jelentése piros bíbor, azaz a tengerből halászott bíbor csiga. – *Kánaán tehát azt jelenti „Bíbor ország ugyanazt, mint a görög Fönícia neve.* –

Az egyiptomi feliratok Charu vagy Retenu néven emlegetik e területet. Régebbi babiloni feliratokban Amurru néven is szerepel ez a terület. – részeként a mintegy ezer éven át fennálló birodalomnak –

A történeti-régészeti források alapján is azt mondhatjuk róluk, hogy feltehetően a Kr.e. II. évezred második felének nagy, vegyes etnikumú népvándorlási hulláma sodorta a filiszteusokat az Égei világból (*Kis-Ázsia, és a Görög szigetvilág*) Palesztina területére. A vándorlás okaként valószínűsíthető a térséget sújtó éhínség, amit még az egyiptomi gabonasegély-szállítmányok sem tudtak enyhíteni. Szárazföldön szekereken, részben a tengerpart mentén hajókon indultak el új hazát keresni. Ezek az ún. "tengeri népek" felégettek, elpusztítottak mindent, ami az útjukba került, az egész Közel-Keletet megbolydították. Nomád népek tömeges bevándorlása indult ekkor, a régi városállamok pedig e nagy változás folyamatában vagy rommá lettek, vagy falaik között népesség- és kultúra-váltás bontakozott ki. Ekkor bukkannak fel először a források szerint a vaseszközöket használó (*és alighanem indoeurópai nyelvet beszélő*) filiszteusok Egyiptom határán, északról pedig

Anatóliában a Hettita birodalom széthullásával párhuzamosan hurrita és nyugati sémi törzscsoportok áramlanak a régióba.

Ugaritról délre egymás után vastag hamu réteg borítja a településeket, mellette kapkodva kiürített épületek jelzik a pusztításokat. III Ramszesz szövegei ezt megerősítik, mely szerint a tengeri népek elpusztították a Hettita Birodalmat, Karkemist, Ciprust és az amoriták földjét. (*Ugaritban levelek íródtak közvetlenül a város felgyújtása előtt – a levél szerint az összes hajó nyugatra tartott, hogy a hettiták segítségére siessen, illetve arról a kárról számol be, amit a néhány ellenséges hajó okozott.*)

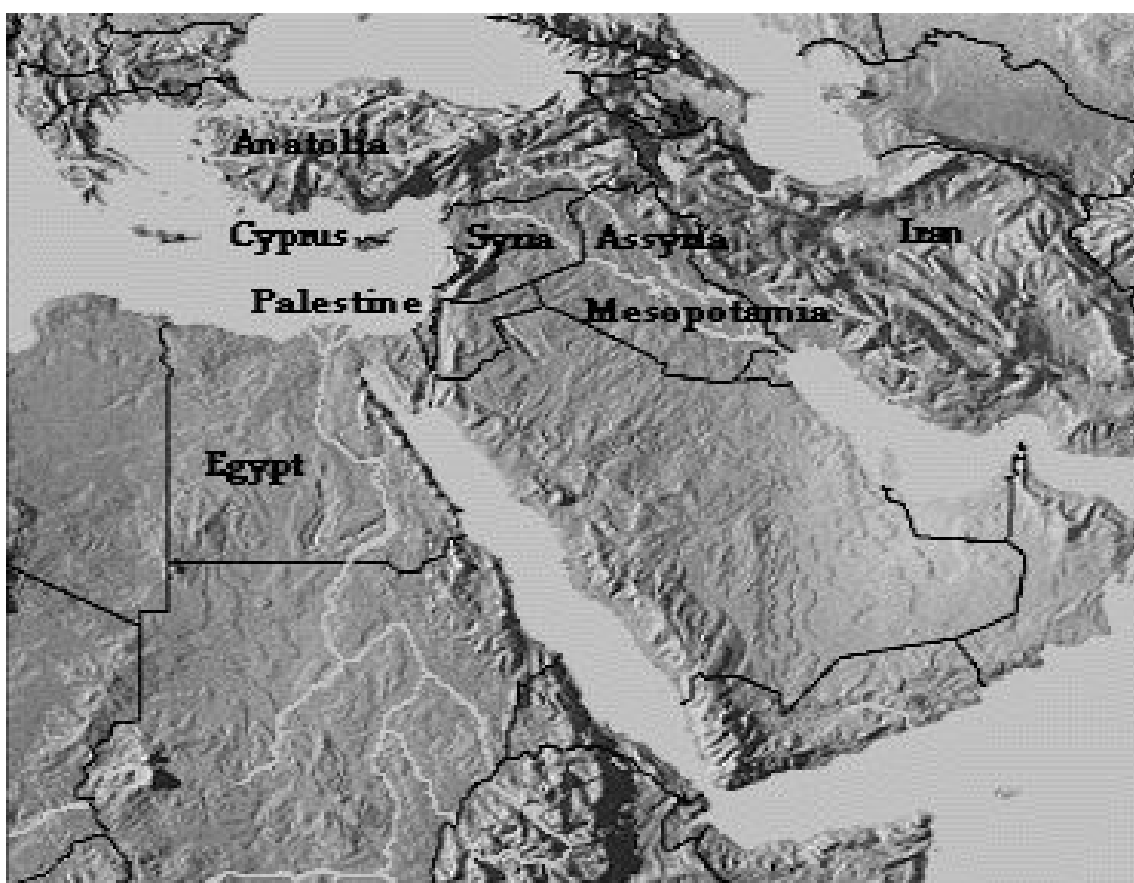
Ezek a gyökeres változást hozó új folyamatok a Kr. e. XIII. században átalakulást hoztak a szíriai és kánaáni térségben is. Szíria – palesztinai térség Kr. e. II. évezredben belép az írott történelembe, – *lakóit források kanaánitáknak neveznek* –valamint ekkor bukkannak fel azok a vándorló nomádok is a térségben, akik leszármazottai között a leendő Izráel őseit kereshetjük. A népesség ekkor és az ezután következő századokban olyan városállamokban élt, amelyek a Kr. e. II. évezred közepe és vége között igen erős egyiptomi hatásnak voltak kitéve. Ebben a korban bukkannak fel az első Kánaánra vonatkozó írásos tudósítások is a mezopotámiai és az egyiptomi feliratokban és levéltári anyagban, olyan nevezetes forrás csoportokban, mint a "Mári levelek", az újasszír királyfeliratok és kalendáriumok vagy az "Amarna-levelek".

A Bibliai elbeszélés oldaláról tekintve ez az időszak az egyiptomi fogság, a pusztai vándorlás és a honfoglalás ideje, azt pedig régészeti eszközökkel világosan bizonyítani is lehet. A Bibliából tudjuk, hogy Palesztina lakossága Ábrahám idejében emoreusokból állt (*I. Móz. 15:16*) és khitteusok (hettiták) is éltek Dél-Palesztinában (*I. Móz. 15:20; 23:3*).

Számos agyagfigurát találtak Egyiptomban, melyek idegen országok kegyetlenül megkötözött fog-

lyait ábrázolták, varázsigéket írtak rájuk, amelyek Egyiptom ellenségeit átkozzák, akiket meg is neveznek lakhelyeikkel együtt. Ezek az agyagszobrok a Kr.e. XVIII. századból származnak, és nagyon hasonló szövegek egész sora került elő a Kr.e. XIX. századból, tehát az un. „pátriárkális” korból. Ezek Palesztina és Szíria városainak és törzseinek uralkodói közül kb. száznak a nevét tartalmazzák. A nevek közül sokat tudunk azonosítani. Ezek bizonyítják, hogy Palesztina és Szíria

uralkodói a pátriárkák idejében emoreusok voltak. Érdekes megjegyezni, hogy három olyan király neve jutott tudomásunkra Biblián kívüli forrásokból, akik Jeruzsálemben uralkodtak a zsidók honfoglalása előtt. Kettő közülük emoreus nevet viselt (*Yaqar-`Aamu és Sasa`-`Anu*) egynek pedig khitteus neve volt (*Puti-Hepa*). Ez figyelemre méltóan egyezik Ezékiel kétszeres állításával (*Ezék. 16:3 és 45*). Ezt mondja Jeruzsálemről: ...”atyád az Emoreus és anyád Hitteus asszony.”..

Az Ókori helyszín

2. Filiszteusok

A bírák korától kezdődően mintegy 300 éven át a zsidó törzsek legveszélyesebb ellenfelei a filiszteus népek voltak. A Szentírás közel 245 helyen tesz említést a filiszteusokról, az első említésük az 1. Móz. 10, 14: ...”*Pathruszimot és Kaszluhkimot a honnan a Filiszteusok származtak és Kafthorimot...*” *Ám. 9:7* szerint Káftorból, vagyis Krétáról származtak: „*Nem én hoztam e ki Izraelt Egyiptom földjéről és a filiszteusokat Káftorból?*

teszi fel a kérdést Ámos próféta, majd Jeremiás próféta és számunkra mintegy megerősítésként a következőket mondja: „*Mert az Úr elrontja Filiszteát Káftor szigetének maradékát...*” (*Jer. 47.4*)

A héber írók a filiszteusokat nem egyszer Kréthinek hívják és idegen, vándor, kivándorolt jelzőkkel illetik. Legtöbbet az egyiptomi forrásokból és a Biblia alapján tudunk róluk. A Biblia szinte egyedüli történeti forrásként (egyelőre) Sámuel, Saul és Dávid korából rengeteg összecsapásról számol be a zsidó törzsek és a filiszteus seregek között.

NÉPEK, SORSOK

Az Ószövetség ókori görög fordítása a Hebdomékonta azaz a Septuaginta általában Ἀλλοφύλος (allofúlosz)allopüloinak = idegen, más nemzet, más törzsbelinek fordítja a filiszteus népvét. Ésaías pedig hellénésznek vagyis görögnek fordítja a filiszteusokat.

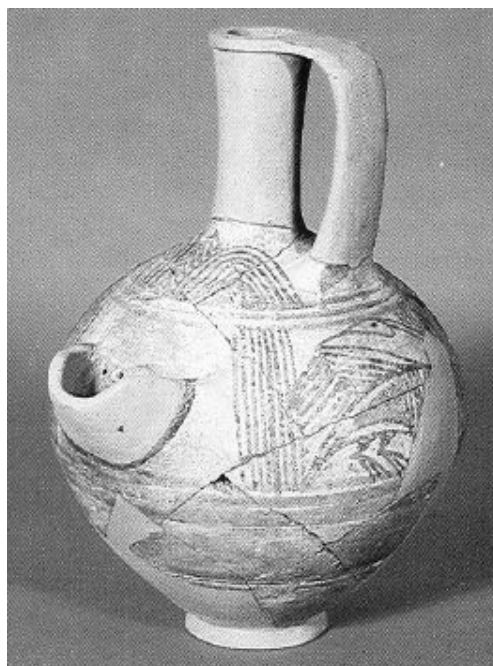
Érdekességként megjegyezném, hogy a görög epikus „hazatérési mondák” nagy része keletre vándorolt hősookról beszél. (például Askelon város alapítása, amit jóval a történetileg igazolt filiszteus letelepedés előtt alapítottak)

Homérosz Iliásza is említést tesz róluk, 10. énekében a trójaiak kiküldött kéme Dolón, beszél el Odüsszeusznak a következőket „*part mellett károk s nyilas painok alusznak és a lelekszek a kaukonok meg a hős pelaszgok...*” Az Ókori Görögország lakóit pelasgoknak nevezték, s több helyen, mint a filiszteusokról emlékeznek meg. Homérosz az Iliászban a trójai oldalon álló harcosok vasfegyvereiről is beszél, az egyiptomi rajzok, amelyek filiszteusokat ábrázolnak ismét csak azt mondhatjuk el, nagyon emlékeztetnek Homérosz leírásaira jellegzetességük: a tollbokrétás sisak, kezükben kerek pajzs, rövid kard és dárda.

A Bibliában filiszteusnak említett pelesztek is, akiket ez egyiptomi ábrázolások furcsa, tollbokrétás-szerű sisakkal jelenítettek meg. Öt nagy városuk – *amelyeket a Biblia is megemlít* – Askelon, Asdód, Gáza a tengerparton és Ekrón, Gát a szárazföld belsejében létesült. A filiszteusok gazdag leletanyaga, fejlett civilizációja élesen elválnak a szomszédos zsidó települések anyagi kultúrájától. Égei, kánaáni, egyiptomi hatásra utaló kerámia, jellegzetes filiszteus motívumokkal – például madáralak –, bronz és vasfegyverek, ékszerek, jellegzetes házak, a kánaánita vallás speciális helyi változatára utaló templomok, kultusztárgyak.

A kerámiatípusaik a görög krétai műkéné és etruszk stílussal rokon a finom díszítettség és formavilág jellemző. Ilyen kerámiákat találtak Gerár, Debír, Bét-Semes városokban Jezréel síkságon, Megiddóban, a hegyvidéken, Micpában. Egy másik fajta tárgy, amelyre a filiszteusok lakta területen bukkantak a régészek egy agyagkoporsó arcot és kezét formázó relieffel. Az arc fölötti vízszintes szalagból függőleges vonalak indulnak ki. Ez a tengeri népek oly jellegzetes fejfedőjére emlékeztet. Transzjordániából és Egyiptomból elkerült da-

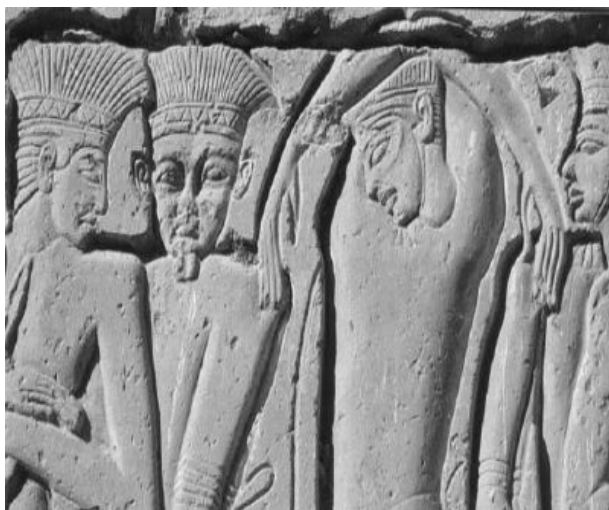
rabok az egyiptomi helyőrség tengeri népekből álló osztagának emlékei lehetnek. Ezek az agyagkoporsók nagy hasonlatosságot mutatnak az egyiptomi szarkofágokkal.

Filiszteus váza

Előkelő filiszteus

Fogoly filiszteusok

Egy rendkívül érdekes írott forrás, az ún. Harris-papírusz beszámol arról, hogy a fogoly filiszteusokat az egyiptomiak zsoldosként alkalmazták és nehéz katonai feladatokkal határerődökbe, telepítették Kánaán délnyugati részének városaiba. Fő feladatuk a tengerparton végighúzódó észak-déli irányú forgalmas karavánút ellenőrzése volt. A Kánaánban élő filiszteus törzsek hamarosan függetlenedtek a válsággal küzdő Egyiptomtól és saját hatáskörükben kezdtek területeik növelésébe. Erről a harcokról szól Sámuel könyve – többek között. –

III. Ramszesz fáraó (Kr.e. 1198-1166 – Újbirodalom, XX. dinasztia) idején sikerült megfékezni az előrenyomulásukat. Az egyiptomi uralkodó Théba melletti, Medinet – Habuban álló sírtemploma falán kőbe vésette a tengeri népek felett aratott győzelmének történetét.

Medinet Habu templom
előtérben a filiszteus ábrázolásokkal

A „betolakodókat” előbb a Nílus-deltában egy szárazföldi csatában állították meg, majd Kr. e. 1185 körül egy tengeri ütközetben hajóikat is megsemmisítették. A fogságba esett harcosok és családok többféle törzshöz tartoztak, köztük voltak a filiszteusok is.

Az egyiptomi fáraó Merneptah (Kr. e. 1234-1224) küzdött meg velük uralkodásának 5. évében hadi szempontból – bár a győzelem kétségtelenül nagy volt, – a csata nem döntötte el a két nép közötti küzdelmet véglegesen. Egyiptom csak rövid időre tudta megállítani az ellenséget és kiűzni az egyiptomi területekről.

Erről az ütközetről szól Merneptah fáraó Győzelmi emlékműve az (un. „Izrael stélé” 1887-ben Petrie fedezte fel) annak ellenére, hogy nem a szó szoros értelmében vett történeti szöveg, hiszen nem más mint a fáraó tetteinek dicsőítése. A szövegíró nem is szigorú időrendben, azaz krónikaszerűen sorolja fel az eseményeket, hanem tetszés szerint sorolja és csoportosítja a szövegeket, fő cél a hangulatkeltés és a fáraó dicsőítése. Nagy részét a líbiai háború foglalja el a stélé szövegének, a hadjáratok elmesélése helyett csak egy-egy epizód érzékelteti az egyiptomi lakosok rettegését a „barbár” líbiaiak és szövetségeseiktől.

Merneptah Győzelmi Sztélé
„Izrael” stélé

„...Kánaán gonoszul ki
 Askalont elhurcolták,
 Gezert megtagadták,
 Jenoamot nem létezővé tették
 Izrael el van pusztítva nincsen termése...
 ...Merneptah, aki élettel van megajándékozva
 mint Ré,
 mindennap.
 Leverte mindazokat akik *vándoroltak*...”
 (azaz a nomád törzseket: philisteus.)

Amarnai „levelek”

Másik forrás az un. Az amarnai levelek – a „levelekre” Tell-el-Amarnában (Egyiptom) találták – IV. Amenhotep fáraó (ur. Kr. e. 1364-1347) Aton napisten tiszteletére nevét Ehnatonra (‘Aton fénye’) változtatta és székhelyét Thébából áthelyezte egy új városba, amelynek az Ahet-Aton, ‘Aton fénynyárban úszó hegye’ nevet adta. Halála után feledésbe merült az új vallás és maga a fáraó is. – 1887-ben, palotája romjai közt beduinok bukkantak rá. Valóságban ezek a levelek agyagtáblákra íródtak, és két fáraó levéltárát tartalmazzák. Előkerült 349 olyan levél, amelyet az elő-ázsiai (babiloni, asszír, hettita stb.) kirok, a szír és palesztinai városállamok uralkodói írtak a fáraóknak, továbbá a két fáraó 9 levélmásolata, amelyeket Babilónia és Ar(s)zava királynak, ill. kánaáni és szíriai vazallusaiknak írt. – E levelek fontos források Elő-Ázsia, különösen Kánaán Kr. e. XV-

XIV. sz. történetére vonatkozóan: Kánaán számos városállamra tagolódott, ezek uralkodói magukat királyoknak nevezték, és állandóan viszálykodtak. Szerepel a levelekben Akkó, Askelon, Bejrut, Büblosz, Gézer, Lachis, Megiddó, Szidon, Tírusz, és Jeruzsálem királya, s feltűnő, hogy a palesztinai „királyoknak” csaknem a fele nem szemita nevű.

A bibliai¹ források megemlékik Dágon főistent a filiszteusok isteneként, aki „az országok és hegyek felett szélben és viharban” uralkodó Dagan-Dagon istennek a megfelelője, aki Babilóniában és Asszíriában a Kr. előtti III. évezredben szerepel, a Kr. előtti 1500 táján pedig Palesztina területén is megtalálható. A filiszteusok valószínűleg az itt lakó un. Kánaáni-amorita népektől veszik át Dagon. Neve talán a héber Dagan gabonanövekedés szóra vezethető vissza.

Hal istenségre is visszavezetik a héber dag = hal szó nyomán. Legfontosabb és legnagyobb szentélye Gázában található meg.

Ugaritban² kapcsolatba hozzák termékenység istennel, (Balu istenség atyjának tartották) mert nevének jelentése után ítélve kezdetben talán a földművelés és a halászat pártfogoltja volt, amit az is alátámaszt, hogy egy föníciai pecsétgyűrűn megtalálták kalász emblémával ábrázolva. Eusebius szerint Dagon Uranosz az Ég, és Gaiának a földnek gyermeke. Bét Seán városában Dagon kultusza Astarta kultuszával állott kapcsolatban. Gázai Marna és az Askaloni hal istenek valamint Derkéto Oanes női megfelelője Atargis, a szírek, a filiszteusok hal istennője neve ismert számunkra.

Félig haltestű akkád Dagon isten asszír dombormű

¹ Bibliai Kislexikon Kossuth Kiadó 1984 im. 48.

² Mitológiai Enciklopédia I. im. 496

Dágon: a „gabona istene”, akit Palesztinában már az izraeliták megjelenése előtt is tiszteltek. Az Ószövetségben a filiszteusok isteneként szerepel.

Kánaánita Baál istenség

Rendkívüli jelentőségű az a tény, hogy a filiszteusok hozták magukkal Palesztinába a vasszerszámoknak, a vaskészítésnek és kovácsolásának a mesterségét. (a sémi nép tőlük tanulta ezt meg) ez biztosította Izrael törzsei feletti katonai fölényüket. Harci szekereiken, amelyek a kutatások szerint 2 harcos helyett – ahogy a hettitáknál – 3 dárdával felfegyverkezett harcos állt, félelmetes ellenségei lehetettek az akkor harcászatiilag ugyancsak a törzsfjlődés kezdeti fokán lévő zsidóknak.

(I. Sámuel. 13:19-20)

19: „és kovácsot egész Izrael földjén nem lehetett találni, mert a Filiszteusok azt mondták: ne csinálhassanak a zsidók szablyát vagy dárdát

20: és egész Izraelnek a Filiszteusokhoz kellett lemenni, hogy megélesítse kik-ki a maga kapóját szántóvasát fejszóját vagy sarlóját.”

(I. Sámuel. 21.9)

21: ”Filiszteus Góliátnak a kardja ... Nincs ahhoz hasonló...”

Filiszteusok földje Izrael tengerparti területét foglalja magában a legjelentősebb városai: Gát³. (Tell es Safi) Filiszteus városok egyike je-

lentősége az Ószövetségi időkben nőtt meg, amikor a filiszteusok elrabolták a frigyládát és ebbe a városba vitték.

Góliát a hatalmas filiszteus is innen származik, más nagy erejű filiszteussal együtt. A város több ízben állt Júda uralma alatt, végül a VIII. században az Asszírok kezébe került. A pontos helyét ma nem ismerjük.

Ekrón: a filiszteus öt városának egyik Júda törzsének jutott a hódítás korai időszakában de a tengerparti síkságon élő filiszteus néppel szemben tehetetlenek voltak. Ekron istene Belzebub volt, akitől Ahazja Izrael királya is tanácsot kért, amikor elfordult a saját Istenüktől.

Askelon: Ősi tengerparti város Jaffa és Gáza között a filiszteusok egyik legjobban megerősített városának számított. Askelon asszír, babiloni, tiruszi uralom alá került.

Nagy Herodes a források szerint Askelonban született. 604-ben lerombolták a várost, a vezető réteget elhurolták.

Asdod: Filiszteusok várerődjének egyike. A filiszteusok által elrabolt frigyláda ennek a városnak Dágon istenének állított templomába került. Ésaiás próféta idejében Uzzija Júda király elfoglalta a várost. Újszövetségi időkben Atotosz néven Heródes építette újjá.

Gáza: filiszteus síkságon lévő város az Ószövetség korában. Jozsué foglalta el Gázát, de később a filiszteusoké lett. Sámson Gáza börtönében halt meg, amikor Dágon templomát ledöntötte. Gáza szerepet játszott az Egyiptom felé irányuló kereskedelemben. Ezékiás Júda királya, asszír seregek majd az egyiptomi fáraó foglalta el. Az újszövetségi időkben a város történetében egy egyiptomi főtisztviselő játszott szerepet. (Ap. Csel. 8.26) A Gázai Marneoin Marna temploma a Kr. sz. IV. században az akkori világ 2. legnagyobb erőssége volt.

³ Bibliai történelmi Atlasz nyomán
Omega kiadó Debrecen 1989.

Rózsás János

MAGYAROK AZ OROSZ BIRODALOM FOGSÁGÁBAN
1849-1956

A magyar múlt történelmével foglalkozó tanulmányaink, olvasmányaink során jól az emlékezetünkbe vésődött, hogy a magyarságnak a több ezer évre visszavezethető, a távoli múlt ködén át felsejűlő történelmi emlékezete a megmaradásunkért vívott szakadatlan küzdelmek, életre-halálra vívott harcok krónikáját idézi.

A Kárpát-medencében 896-ban megtelepedett honfoglaló, vagy több évszázados vándorlások után ide, az ősi jussába visszatérő, erőteljes fejlődésnek indult államalkotó magyarság számára az első komoly megrázkódtatás, a megsemmisülés veszedelme a tatárjárás volt. A tatárok – voltaképpen mongolok – mint minden győztes hódító, nem elégedtek meg azzal, hogy a számukra ellenséges magyar seregeket véráldozat árán harc képtelenné tegyék, hanem az élve elfogott harcosokat, de a beözönlő mongol horda elől erdőkben, lápos nádasokban rejtőzködő lakosság köréből is sokakat, korra és nemre való tekintet nélkül rab-szíjra fűztek, és magukkal hurcolták kelet felé.

A tatárjárás után a következő nagy megpróbáltatást és hatalmas vérvesztést a török hadjáratok, majd a török hódoltság másfél évszázada jelentette a magyarság számára. Ezrével hurcoltak el a megszállt területekről, valamint gyakran ismétlődő portyázásaik során más vidékekről is a magyarokat a török birodalom akkoriban roppant nagy kiterjedésű keleti hódoltságának messzi tájaira. Ugyancsak a történelem lapjairól tudjuk, hogy előszeretettel hurcoltak el kiskorú fiúkat, akiket aztán megfosztva a nemzethez fűződő tudattól, janicsárokká, félelmetes katonákká neveltek.

*

Időben most néhány évszázadot átlépve, a jelen munkámban nem a XIX. és XX. században zajlott, elvesztett háborúk, háborús konfliktusok vagy külső erővel levert forradalmaink kitörésének okaival, majd katonai és politikai következményeivel szándékozom foglalkozni. Ezúttal igyekszem egy rövid elemző munkát összeállítani

a sajnálatosan mindig megismétlődő utókövetkezményekről: az orosz birodalomba elhurcolt vagy ott visszatartott magyar katonai és polgári foglyok sorsáról összefoglalóan tudósítani. A fogolyszedések során keletre deportált magyar katonák és civil személyekről akarok szólni, akikről a manipulált történelemírás oly szemérmesen hallgat, pedig az ismétlődően elszenvedett vérvesztés felülmúlja mind a tatárjárás, mind a török hódoltság idején rajtunk ejtett sebeket. Honfitársaink hosszú sorokban meneteltek kelet felé, deres falú tehervagon szerelvényekben görnyedeztek – útban a hadifogságba, az erőn felüli kényszermunkára a végtelen orosz sztyeppékre, szibériai őserdőkhöz, a birodalom sivatagos tájaira vagy a messze északjegy tundraira.

*

A második évezred közepe táján a mongol kánok több évszázados uralmát magáról lerázó orosz fejedelemségek egyesült erejéből kialakult, központosított cári hatalom, a sorozatos távol-keleti hódításokkal területileg egyre jobban kiterjedt, majd Nagy Péter cár államszervező tevékenysége folytán megerősödött, – nagyhatalommá vált orosz birodalom közelsége egyre jobban befolyásolta a velünk történt eseményeket, főként a tizenkilencedik század közepétől kezdődően.

Számunkra, mint távoli vihar morajlása, egyre nyomasztóbb sejtelmeket ébresztett a túlfűtött nacionalizmusból táplálkozó pánszláv eszme térnyerésének a híre. Az összes környező szláv népek egyesítésének ábrándját dédelgető, a nyugattal szembeni felsőbbrendűségének bizonyítására törekvő (egyúttal kisebbségi komplexussal küszködő) Szentpétervár a diplomáciai cselszövések hálóját szőve, a szláv kisebbségeket bujtogatva egyre féltékenyebben sandított Európa felé. A pravoszláv kereszténység az egyedüli üdvözítő dogmáihoz való görcsös ragaszkodásában, például a katolikus pápaságot ősellenségnek, ördögtől valónak tekintette, de a nyugaton elterjedt protestantizmus is ellenszenves volt a szemében.

A szláv népek közé beékelődött, sajátos kultúrájú magyarság különösen zavaró tényezőt jelentettek a pánszláv gondolkodók vágyálmaik megvalósításában. (A kaukázusi rokon népeink folyamatos, szinte leverhetetlen lázongása az orosz gyarmatosítókkal szemben. A VIII. és XIX. században, csak növelte a keleti gyökereink miatti ellenszenvet.) A magyarsággal szembeni lappangó, gyanakvóan ellenséges oroszországi, orthodox értelmiségi közhangulatban kapóra jött, hogy a fiatal Ferenc József osztrák császár, könyörgőre fogta a dolgot I. Miklósnál, minden oroszok cárijánál, hogy küldjön felmentő hadsereget a rebellis, lázadó magyarok megzabolázására. Így aztán 1849 júniusában 198.440 fős orosz hadsereg özönlött be a Kárpátokon át Magyarországra, Paszkjevics tábornok főparancsnokságával. Több irányból törtek be az országba, egyéb hadfelszerelés mellett 568 ágyút is vontatva magukkal. A dicsőséges magyar szabadságharc két tűz közé kerülve pár hónap alatt elbukott a csatamezőkön.

Szibéria a magyar köztudatba, az 1848/1849-es szabadságharc leverését követő megtorlások során vonult be, amikor magyarokat először hurcoltak nagyobb létszámmal orosz fogságba. A népi emlékezet, azóta ismeri a fogalmakat: nagy és végtelen orosz sztyeppe, az ólombányák mélye, a kibírhatatlan hideg, a kancsukás-lándzsás, magas kucsmájú kozákok irgalmatlan kegyetlenkedése a messziről odahajszolt jogfosztottakkal szemben, akiket örökre elnyelt a ködbevesző nagy távolság. Így aztán nem kétséges, ha valaki az orosz kényszermunkatáborokról hall vagy olvas, szinte azonnal Szibériára gondol. Úgy villan fel emlékezetében, mint olyan távoli és fenyegetően zord hely, ahol a vesztes forradalmak, háborúk után a magyarság, túl a háborús vérveszteségen, – a győztesek bosszújának kiszolgáltatva, – lerója veresége adóját rabszolgasorsra kárhozottatott emberáldozatban.

Görgei Arthur tábornok a magyar fősereggel 1849. augusztus 13-án, Világosnál tette le a fegyvert az orosz hadsereg parancsnoka, Rüdiger lovassági tábornok előtt. Az orosz vezér átvette Görgeitől a tisztek kívánságának jegyzékét. Az egyik pontja visszaemlékezésem szempontjából rendkívül figyelemre méltó: „... a cár engedélyezze, hogy a jelentkező magyar tisztek ugyanazon ranggal orosz szolgálatba léphessenek.” Ezt a

kérelmet Rüdiger tábornak kedvezően fogadta, és maga is ajánlotta, hogy aki akar, lépjen az orosz cár zsoldjába. Azt nem tudni, erről hallgatnak a történelemkönyvek, hogy volt-e, aki elfogadta azt a lehetőséget, de ezek szerint kelet felé is nyitva állt az út, önként vagy egyébként.

A következő napok során további csapat-egységek tették le az oroszok előtt a fegyvert, akiket aztán átadtak az osztrákoknak. Emellett azonban egyes történelmi források kész tényként tárgyalják azt, hogy az orosz hadsereg elhurcolt magával magyar hadifoglyokat, főként tiszteket, amikor 1849 októberében fokozatosan kivonta csapatait a leigázott országból. A kor krónikásai mérsékelt becsléssel körülbelül 1800 főre teszik az elhurcoltak létszámát, akik közül soha senki nem tért haza szülőföldjére. Ismerve a cári rendszer módszereit, a szibériai száműzetés több évszázados gyakorlatát, ez több mint hihető. Hiszen mind az 1830-31-es, mind az 1848-as lengyel felkelés után megsokasodtak a szibériai száműzöttek, a hazájukból kényszermunkára hurcolt lengyel hazafiakkal.

Óhatatlanul meg kell említenem a Petőfi Sándorral kapcsolatos legendákat, régészeti kutatásokat, a barguzini exhumálás visszhangját. A szabadságharc után évtizedeken keresztül terjedt a biztosra vett hiedelem, és a nemzet egyetlen reménye volt, hogy a segesvári tömegsír helyett Petőfi mégis csak él, valahol Szibériában. Újra csak felmerül a kérdés: miként kerülhetett volna Petőfi, illetve más katona a szabadságharc elvesztése után orosz hadifogságba? Hiszen több forrás egybehangzóan állítja: „Augusztus végén a cári csapatok átadták a fogságba került honvédeket és tiszteket az osztrákoknak, akiknél rögtön megindult a felelősségre vonás.” Valamiért ebben az ügyben – a még belátható időn belül – nem volt puhatolódzás, történészi kísérlet a valóság feltárására. 1945 után pedig az óvatosság diktálta, hogy ne feszegessünk ilyen kényes kérdést az orosz birodalom múltjával kapcsolatban, még ha az a cári önkényuralom idejére vonatkozna is, a kérdés végleges tisztázására.

Ebben a kérdésben – mint laikus és mindentől távol álló személy – természetesen nem foglalkozhatok sem igenlő, sem tagadó állást. Moszkvából egy orosz barátomtól ugyan megkaptam az 1989. június 23-i exhumálási jegyzőkönyv orosz nyelvű

másolatát, mely kétségkívül állítja, hogy Petőfi földi maradványai kerültek elő Barguzinban. Elküldték nekem Vaszilj Pagira ukrán történész 1998-ban megjelent könyvét, mely a „Titokzatos Petőfi” címet viseli (ukránul: Zagadkovij Petrovics), és a szerző 233 oldalon keresztül tárgyalja a feltárás részleteit és megállapításait abban a meggyőződésben, hogy Petőfi Sándor sírját tárták fel a tudósok és régészek, teljes meggyőződéssel ír a kutatások pozitív eredményéről. Azt azonban tanúként állíthatom, hogy magam is találkoztam szovjet kényszermunkatáborokban az 1849-es honvédek utódaival, akik tudták az 1849-től eredeztethető magyar származásukat és a családnevük Turóczi, Kovács és Kerekes volt.

*

És most átlépek a huszadik századba. Az első világháború hadifogoly áldozatainak sorsát villantom fel nagyobb vonalakban, hogy mielőbb napjainkig érjek.

1916. június 4-én kezdődött a híres Bruszilov-offenzíva, egy átfogó orosz támadás az osztrák-magyar frontszakasz ellen. Az első tíz napban az oroszok több mint kétszázezer hadifoglyot ejtettek. Ekkor indult el a fogoly magyar bakák tömeges gyalogmenete Oroszország belseje felé. Aztán a Kijev melletti Darnyica gyűjtő- és elosztótáborától egészen Szibéria legtávolabbi pontjáig, Vlagyivosztokig szállították őket. A visszaemlékezések, dokumentumok szerint többnyire az Urálon túli területekre vitték a hadifoglyokat. Oroszország, a saját biztonságát szem előtt tartva, igyekezett a nem szláv anyanyelvűeket a birodalom minél távolabbi területein szétszórni. A legnagyobb gyűjtőtábor neve – Krasnojarszk – sokak számára ismeretes, – Omszk, Tomszk, Tobolszk, Novoszibirszk és Nyercsinszk mellett. Sok magyar hadifogoly robotolt a Kaukázus vidékén is.

Hogy hány magyar katona esett orosz fogságba 1914-1917 között, a szakirodalom ebben még manapság is csak becslésekre hagyatkozik. A német és osztrák hadseregből fogságba esett kétmillió létszámból kiindulva hozzávetőlegesen 500-600 ezerre becsülik közülük a magyar anyanyelvűeket.

A hadifogság kiszakadást jelentett a korábbi társadalmi és földrajzi környezetből, teljes kiszolgáltatottságot, a más nyelvet beszélő, sajátos hagyományokhoz igazodó ellenfél országában. A ma-

gyarországinál jóval zordabb éghajlathoz való alkalmazkodás is megpróbáltatást jelentett. A tábori lét, – az elszigeteltség, a bezártság, a céltalan tétlenség, a háború befejeződését, a hazatérési lehetőséget kísérő teljes bizonytalanság, az irdatlan nagy távolság tudata – nehezen elviselhető és idegtépő volt a foglyok számára. Az idő előre haladtával aztán az orosz hadigazdaság mind gyakrabban vette igénybe a hadifoglyok munkáját utak, vasutak építésére, bányá- és ipari munkára, sőt kikerültek paraszti gazdaságokba, mezőgazdasági munkára. A nemzetközi egyezményeknek megfelelően, kezdetben a tisztek kiváltságokat élveztek a hadifogolytáborokban.

Oroszországban, 1917. februárjában kitört polgári forradalom, majd az októberi bolsevista puccs a hadifogolytáborokban is változásokat hozott. Lazult a táborok katonai ellenőrzése, és ez felébresztette a hazajutás reményét is. Kisebb csoportokban megindultak az illegális hazatérők nyugat felé, a lángban álló, forrongó birodalom távoli tájairól. Többségük vállalkozása kudarcba fulladt, a polgárháború megakadályozta a kalandos hazatérési kísérletet. A táborokban rekedt, magukra hagyott hadifoglyok, tisztek és közkatonák, kénytelenek voltak önellátásra berendezkedni, és valami kenyérkereset után nézni a környező lakosság körében.

Aztán Lenin és a többi bolsevik vezér felismerte, hogy bomlasztó propagandájuk fogékony talajra talál az egyszerű származású, jelszavakkal manipulálható és gyökértelen hadifoglyok körében. A cseh, német, osztrák és magyar hadifoglyok természetes és potenciális szövetségesnek számítottak a polgárháborúban. Ennek következtében közel százezer (tehát szinte minden ötödik) magyar hadifogoly hajlandó volt fegyvert fogva harcolni a Vörös Hadsereg soraiban, főként Távol-Keleten, de Turkesztánban és Ukrajnában is, – őket nevezték internacionalistáknak.

(Köztudott, hogy a későbbi években a hatalomra került Sztálin hogyan számolt le az internacionalistákkal. A diktátor nem csak a lenini gárdát nem szívelhette, a régi harcostársait, de a polgárháború vöröskatonáit is veszélyforrásnak tekintette, hatalmának megőrzése szempontjából. Főként a külföldi származásúaktól tartott. Jól tudta, hogy azok mintha valami másért küzdöttek volna a polgárháború harcterein, mint amit a

Sztálin által szocializmusnak nevezett diktatúra megvalósított az állambiztonsági szervek által félelemben tartott Szovjet-Oroszország népei számára, a harmincas évek elején. Így aztán a külföldi – köztük a magyar származású – kommunisták sem kerülhették el az osztályharcnak nevezett folyamatos tisztogatások letartóztatási hullámait. A sors kegyetlen iróniája: ők hamarabb álltak szemben a kivégző osztagokkal, vagy korábban megismerkedtek a szovjet kényszermunkatáborok világával, mint a második világháború ugyanoda sodródott áldozatai.)

Az első világháborús hadifoglyok tömeges és szervezett hazatérésére aztán a polgárháború befejeződése után, 1921-1922-ben kerülhetett sor. Természetesen sok hadifogoly-temető maradt utánuk valahol Oroszországban, melyeknek a nyomát sem lehetne ma már megtalálni. A hazaérkezetteket az 1919-es véres magyarországi kommün utáni években a bolsevizmus mételyétől rettegő magyar hatóságok alapos politikai szűrőn keresztül vizsgálták: nem hozzák-e haza a felforgató eszméket? Hosszas kihallgatások után hagyhatták el a hazai internálótáborokat, és bizonyára még sokáig megfigyelés alatt tartották az 5-7 évi keserves fogság után hazakeveredett volt frontharcosokat.

*

A második világháború folyamán megint csak megindult a magyar hadifoglyok áradata kelet felé, ekkor már a kommunizmust építő Szovjetunióba. 1941-től csak mérsékelt létszámmal estek magyar katonák szovjet fogságba, de az 1943. januári doni szovjet áttörés és előrenyomulás során, a téli hónapokban, majd pedig a háború utolsó évében, Magyarország szovjet megszállása idején, 1944-1945-ben százezrek osztályrésze lett a keserű számkivetettség, a végsőkéig felajzott háborús propaganda ellenséges légkörében. Bármilyen hihetetlennek tűnik, a hadifoglyok utolsó, több tízezres tömegét már a háború befejeződése, 1945. május kilencedike után szedték össze az erre specializálódott szovjet katonai egységek a volt frontkatonák, valamint a civil lakosság közül, az utcákon történő, razziaszerű összeterelések során, személyválogatás nélkül férfiakat és nőket, sőt kiskorúakat is. (Palásthy Rezső, Fehér könyv, 1950.)

A magyar nemzet hadifoglyokban elszenve-

dett második világháborús vesztesége a témával foglalkozó történelemszövegek (Für Lajos, Stark Tamás, Kormos Mihály) szerint megközelítőleg elérte a 650 ezer főt. Ezzel szemben a szovjet történészek, hadtörténészek (Vitalij Fomin, Vaszilij Galickij) 513.767 főt szerepeltetnek tanulmányaikban, akik közül 54.753 fő halt meg lágerekben, és hazatért 459.014 volt hadifogoly. A két számadat közötti körülbelüli különbség 136 ezer személyi veszteség. Ennyire tehető azoknak a száma, akik a fogságba esés, a 60-70 ezer fős gyűjtőtáborokban kitört tifuszciklus, a kegyetlen bánásmód, éhínség és fagyhalál következtében hullottak ki a sorból, – még mielőtt valaki megkérdezte volna a nevüket, személy szerint számba vehették volna őket az egyre özönlő fogolyáradatban, a mohó fogolyszedés iszonyú körülményeinek áldozatul esve, 1945. telén és tavaszán.

Itt jegyzem meg, hogy a szovjet hadtörténészek csökkenő létszámmal összeállított hadifoglyotáblázata szerint a felsorolt huszonhárom nemzetiség között a fájdalmas harmadik helyet foglaljuk el. Elismert fogolylétszám a németeket illetően 2.389.560 fő, japán 639,635 fő, magyar 513,767 fő, utánunk következő románok már csak 187.370 fővel zárkoznak fel. Az összes regisztrált hadifogolylétszám 4.171.032 fő, melynek a magyarok a 12,32 százalékát teszik ki. Tragikus és fájdalmas, – és miként az első világháború után, – ezúttal is minden mértéken felül érvényesült az engesztelhetetlen bosszú és ellenszenv a Kárpátok koszorúta országnak a magyar nemzetiségű, nem szláv származású állampolgáraival szemben.

A háború után Sztálin és Rákosi között megállapodás született, hogy a nemzetközi szerződések, a fegyverszüneti megállapodás ellenére sem adják haza Szovjetunióból a magyar hadifoglyokat, hanem jogosult Sztálin visszatartani őket „jóvátételi kényszermunkásként”. A kilencvenes évek elején derült ki az akkori hivatalos megítélés: a magyar hadifoglyok 1945. augusztus elsejétől már nem hadifoglyok, hanem „személyi szabadságtól politikai okból megfosztott személyek” voltak. Így a Lágerek Főhatósága, vagyis a GULAG rendelkezése alá tartoztak.

Meg kell említeni, hogy 1946-1947-ben időnként engedtek haza egy-egy fogolyszállítványt. Részben a teljesen legyengülteket selejtezték ki, vagy éppenséggel propagandisztikus fogás-

ként, rendszerint a parlamenti választások előtt, amikor „Rákosi elvtárs meghallgatta az édesanyák és feleségek könyörgését”, és közbenjárt Sztálin elvtársnál. A nagyobb létszámú, tömeges hazatérés 1948-1949-ben történt, de a legutolsó visszatartottak csak 1951 decemberében térhettek haza Magyarországra.

A hadifoglyokat nem lehetett a végtelenségig visszatartani jóvátételi kényszermunkára, és mint említettem 1948-1949-ben sorra felszámolták a fogolytáborokat. És ekkor kellett szembenézni egy újabb kegyetlen leszámolással, a rabszedés kései jelenségével. Az utolsó években fokozódott, a korábban is alkalmazott gyakorlat, hogy a hadifoglyok közül sorozatosan tartóztattak le ezreket „az utolsó időkben kiderült” korábbi háborús bűnök vádjával.

A hadifoglyokat a szovjet állambiztonsági szervek rendszeresen kihallgatták, fürkészték a múltjuk iránt, és információkat gyűjtöttek az érintettekről és rajtuk keresztül bajtársaikról. Ezen tájékoztatások, feltételezések alapján, ha csak egy némi kis indok merült fel valakivel szemben – a koncepciók perек forgatókönyve szerint – összefabrikáltak egy vádiratot, és háborús bűnösként sorra elítélték a perbefogott foglyokat. Az ítélet minden egyes esetben 25 évi, javító munkatáborban letöltendő szabadságvesztésről szólt. És az csak „természetes”, hogy a büntetés letöltésének kezdő időpontja nem a hadifogságba esés, hanem a táborban történt letartóztatás napjától számított. (Például egy, a doni harcokban, 1943-ban fogságba esett tisztnél vagy katonánál csak 1948-ban „derült ki”, hogy háborús bűnös volt!). Sztálin halála után 1955. novemberében térhetett haza, amikor nagylelkű amnesztiával a szovjet szervek abból a 25 évből 18 évet elengedtek, – azonban 1943 és 1955 között közel tizenhárom évet töltött a gyanú árnyékában, majd hamis váddal terhelten, a szögesdrótkerítések között!)

*

A második világháború után Oroszországba, vagyis már a Szovjetunióba kényszermunkára való deportálás újabb formái valósultak meg, melyeknek addig nem volt hagyománya, hanem a bolsevista rabszolgatartó hatalom önkénye a legyőzöttek felett. Ugyanis a hadifoglyokon kívül a „jóvátételi kényszermunkára” történt kényszerto-

borzás másik módszere az úgynevezett „kicsi munka” vagy már közismert orosz szavakkal kifejezve, – a „malenkij robot”. 1944. december 22. és 1945. március 31. között Magyarországról közel 120.000 sváb származású, vagy németes hangzású családi nevet viselő 18 és 50 év közötti férfit, 18 és 35 év közötti nőt hurcoltak el az ukrajnai Don medence szénbányáiba.

Miért a „kis munka” vagyis „malenkij robot” az elnevezése ennek a deportálásnak? A szovjet állambiztonsági szervek az érintett községekben, városokban névsorokat állítottak össze a német nemzetiségű, adott korhatáron belüli lakosokról. Amikor az érintetteket összeszedték, azt mondták, hogy némi meleg ruhát és háromnapi élelmet vegyenek magukhoz, mert csupán pár napra viszik el őket valahová a közelbe, közmunkára: havat szórni, utat javítani, hidat helyreállítani, kukoricát törni a szomszédos járásban. Ilyen hazugsággal hittegették őket, és aztán rémülten tapasztalták, hogy a legközelebbi vasútállomáson minden személyválogatás nélkül tehervagonokba tuszkolták fel őket. Több napi gyötrelmes utazás után a doni szénmedence valamelyik állomásán rakták ki az éghajlati viszonyokhoz mérten gyéren öltözött, a hidegtől és éhségtől elgyötört, lelkileg összetört nőket és férfiakat.

Az így elhurcoltakat nem ítélték el, de nem minősültek hadifoglyoknak sem, hanem ugyancsak „jóvátételi kényszermunkásoknak”. És ugyancsak a Lágerek Főhatósága, a GULAG tartotta őket nyilván, mint felhasználható munkaerőt, magyarán kiszolgáltató rabszolgákat. A nyomorúságos bányászvárosokban gyéren őrzött, de a helyi lakosságtól elkülönített lakóbarakkokból álló telepeken laktak, sivár életkörülmények között, létfontosságú tisztálkodási, öltözködési és háztartási eszközöket nélkülözve, minimális bútorzattal. A szénbányákban középkori munkakörülmények uralkodtak, a halálos és egész életre kiható balesetek napirenden voltak. A gyér fizetésük csak arra volt elegendő, hogy az éhhaláltól valahogyan megmeneküljenek. Így érthető, hogy aratott közöttük a halál, és az elhurcoltaknak csak valamivel több, mint a fele tért haza, három vagy öt esztendő múltán. Meg kell említeni, hogy közülük is emeltek ki egyeseket, hogy hazug peres eljárások során elítéltként tűnjenek el örökre a GULAG börtönlágereiben.

És most essék szó a második világháború végén háborús bűnösként, fasisztaként ártatlanul halálra vagy hosszú évekig tartó kényszermunkára ítélt magyar állampolgárokról. Ahogy 1944. őszén az első megszálló szovjet katona magyar földre lépett, a nyomában ott volt a front első vonala mögött tevékenykedő katonai-politikai elhárítás, az úgy nevezett SZMERS különítménye. Megkezdte a polgári és katonai személyek, minden rendű és rangú, életkorban különböző férfiak és nők összefogdosását. Minden katonai egységnek megvolt a maga nyomozószerve, katonai bírósága, a fogva tartás rendszere a folyamatos ítélezések lebonyolítására. Különböző hamis vádak alapján koncepciós pereket rendeztek, összeesküvő csoportokat kitalálva, mint kémeket, terroristákat, diverzánsokat, szovjetellenes agitációban részes elemeket golyó általi halálra vagy 10-től 25 évig terjedő szibériai kényszermunkára ítélték, mindjárt a frontvonalak mögött.

A perbe fogottak nem értették a kihallgatók nyelvét, de ez nem gátolta a vizsgálóbírákat abban, hogy végzetes vádiratokat fogalmazzanak meg az áldozatok terhére. Az, hogy kit ítélték golyó általi halálra, ki kapott 20-25 évet vagy éppenséggel alig tízet, attól függött, hogy kinek mit írtak a kihallgatási jegyzőkönyvébe, mit találtak ki ellene a csekély fantáziával megszerkesztett bírósági forgatókönyvben. A közel százezer perbe fogott magyar közül legalább a tíz százalékát elretentés és megfélemlítés céljából golyó általi halálra ítélték, és vagy haladéktalanul kivégezték, vagy a kényszermunkára deportáltakkal együtt kiszállították a Szovjetunióba, és Odessza, Kisinyev, Kijev, Charkov, Dnyepetrovszk börtönpincéjének párnázott ajtaja mögött lőtték tarkón.

A szovjet katonai törvényszékek által elítélt magyarok legnagyobb hányadát a katonai előképzésben részesült, leventekorú fiatalok tették ki, a 15 éves kortól a 20 éves korig. A világháború vége felé, amikor 1944. októberében a hitleri német katonai erők támogatásával Szálasi nyilasvezér magához ragadta a hatalmat a frontoktól szabdalt országban, katonai szolgálatra mozgósította a fiataltságot a még német kézben lévő Budapesten és a dunántúli megyékben. Egy részüket Ausztriába és Németországba szállították kiképzésre és esetenként frontszolgálatra. A fiatalok másik részéből sebtében különböző alakulatokat állítottak össze,

ugyancsak kiképzésre és majdani bevetésre a harcoló egységeknél. Voltak olyan alakulatok, melyeket azonnal bevetettek a fronton, gyengén fel-fegyverkezve, és a saját polgári ruhájukban. A fiatal leventék aztán különböző sorsfordulók révén kerültek szovjet kézre, akiket a katonai elhárítás nagy igyekezettel fogdosott össze, mint rabszolga utánpótlást. Közülük ki a fronton esett fogságba, ki a háború végén a szétszéledt csapatoktól igyekezett hazafelé és szovjet őrjáratba botlott, kit pedig névsor alapján a szülői házban tartóztattak le, mint szovjet hadseregbe nézve veszélyes elemet. A vádiratokban aztán kémkedés, terror és diverzió szerepelt a leggyakrabban, ami ellen nem volt védekezés, már a nyelvi akadályok miatt sem.

Az ítélet kihirdetése után az életre ítélt rabokat útnak indították hosszú, szélfúttá tehervagon szerelvényekbe zsúfolva a Szovjetunióba. Ott aztán köztörvényes banditák közé lökve a börtöncellákban, várták a további, szenvedésekkel fenyegető sorsukat. Néhány hétig tartott az egészségügyi karantén, összeálltak a névsorok, majd a birodalom minden tájaira deportálták a szükséges munkaerőt, a gyorsan elhullottak pótlására. A GULAG – a Lágerek Főhatósága – fennhatósága alá tartozó, szovjet állampolgárokkal benépesített munkatáborok valamelyikében vegyültek el hazánk fiai, leányai, a sorsüldözöttek szürke tömegében. Az elítéltek a büntetésidejük végtelennek tűnő éveit nem egy helyen töltötték, hanem időnként átcsoportosították a munkaerőt, a népgazdasági terveknek megfelelően, sok esetben őrzés biztonsági okokból. Lényeg az, hogy a rab örök bizonytalanságban legyen, ne ismerhesse ki a körülményeket, és ne törhesse a fejét szökésen.

A rabokra a kedvezőtlen éghajlati viszonyok között nehéz testi munka várt: szén- és ércbányák, fakitermelés, út- és vasútépítés, tőzegkitermelés, a legjobb esetben építkezési vagy mezőgazdasági munka. A súlyos betegeket, rokkantakat és öreg munkaképteleneket kivéve mindenkire kötelező volt a napi 12 órai munkavégzés, az erőteljes munkásoktól is komoly erőfeszítést igénylő magas munkanorma megkövetelésével. A silány élelmezés miatt az éhhalál mezsgyéjén tántorgó, csontig lesóványodott rabokban csupán a kis adag fekete kenyér tartotta a lelket ideig-óráig. Az éghajlati körülményekhez képest hiányos ruházat miatt további gyötrelmekkel sújtott elítéltek nem tudtak

eredményes munkát végezni, hiszen mínusz 42 főkig volt kötelező dolgozni a szabad ég alatt, viharos hóesésben. A nyár csak egy-két hónapig tartott, de az sem sok enyhülést hozott, a mocsarokból felszálló milliányi csípős szúnyograjok vagy a sivatagos tájon a hőségtől izzó köves talaj által kisugárzott pokoli hőség és vízhiány miatt. A brigádvezetők, munkahajcsárok ilyen feltételek között préselték ki az utolsó életerőt a nyomorult emberekből.

A külföldi állampolgárok, köztük a magyarok számára külön hátrány volt az, hogy a nyelv, a helyi szokások és a börtönök farkastörvényeinek ismerete nélkül zuhantunk a soknemzetiségű büntetőtáborok poklába, a velünk szemben ellenséges rabok tömegébe.

Mivel az őrzőink ideológiai neveltetésüknél, kiképzésüknél fogva meg voltak arról győződve, hogy tömeggyilkos és veszedelmes fasisztákat őriznek és dolgoztatnak, annak megfelelően kegyetlenek voltak a rabokkal szemben. Az emberek megalázása, a munkában való hajszolása – az ő fogalmaik, meggyőződésük szerint hazafias tettnek számított. A szőkevények kutyákkal való széttépése vagy agyonlövése, – kitüntetéssel járt.

A világháború alatt és közvetlenül utána, egészen az ötvenes évek elejéig a munkatáborokban nagy volt a halandóság. Az ötvenes éveket már csak a legszívósabbak és a szerencsésebbek érték meg, beletörődve a változatlanul sivár, megalázó és kiszolgáltatott sorsukba. És beletörődve abba, hogy a büntetés letöltése után soha haza nem térhetnek, hanem mint volt politikai bűnösök, a társadalomból végképpen kiűzve, örökös száműzetés vár rajuk valahol Távól-Keleten kijelölt, ritkán lakott elvadult tájakon.

A háborús bűnösként elítélt magyaroknak alig négy-öt százaléka élte túl a kényszermunkatáborok 8-10 évig tartó kemény megpróbáltatásait. Sztálin 1953. márciusában bekövetkezett halála utáni amnesztia nyitotta meg előttük a szabadulás útját, és térhettek, szállingózhattak haza hírmondónak több hullámban, főként 1953 és 1955 között Magyarországra. A kényszermunkatáborokban elpusztult milliók, köztük sok ezernyi magyar számára sajnos már helyrehozhatatlan tömeggyilkosság volt az a tény, hogy a politikai elítéltek ártatlanul, koncepciós perek hazug vádiratai következtében lettek a rabszolgatartó biro-

dalom áldozatai.

*

Az 1849-es elhurcolások emléke elhalványult, a történelmi valóságot bizonyító iratok a levéltárak dohos pincéiben foszladoznak, vagy semmisültek meg. Az első világháborút követően örökre eltűnt hadifoglyok sorsa és emléke már lassan a távoli múltba vész, nagyobb részt már kopott a családok emlékezetéből is. Azonban a második világháború következtében elveszetteknek – több mint hatvan év múltán – még mindig vannak élő hozzátartozói, akik fájó szívvel tartják számon a családi legendáriumban a hiányzó apát vagy testvért. A magyar nemzet fronton elszenvedett vérvesztése mellett még mindig égő sebet jelent a családtagok szívében az elhurcolásuk, kivégzésük vagy nyomtalan, felkutathatatlan eltűnésük.

*

Végül feltétlenül kell beszélni azokról az eltűnt személyekről, akiket a szovjet tankokkal letiport 1956-os magyar forradalom és szabadságharc után hurcoltak el a Szovjetunióba. A deportálás tényét sűrű homály fedi, a megtörténtek bizonyítása, az eltűntek felkutatása áthághatatlan akadályokba ütközik.

1956 végén az a hír járta, hogy a szabadságharc végleges letörésére és megtorlására – főleg Nagy-Budapestről – hetvenezer személyt, túlnyomó részben fiatalokat, – szedtek össze és hurcoltak el a szovjet állambiztonsági szervek.

Nos ebből valóban megemlíthető, hogy az utcái razziák során szedtek össze és hurcoltak el embereket Magyarországról, de nemzetközi nyomásra az ungvári börtönből visszaengedték őket. Az érintettek vallomása szerint ez körülbelül ezer személyt jelentett. Hogy aztán rajtuk kívül – a szovjetrendszer módszereinek megfelelően – valóban loptak-e ki az országból rajtuk kívül még több ezer embert vagy sem, – ez mind a mai napig tisztázatlan, bizonyítatlan.

Ennek a közvéleményt évtizedekig izgató ténynek a kiderítésére 1996-ban megalakult a DEPORT'56 – vagyis az 1956-os Deportálások Tényfeltáró Bizottsága – Dr. Szerdahelyi Szabolcs elnökletével. A köréje csoportosult munkatársakkal együtt széles kutatómunkával próbálja kideríteni az igazságot. Leküzdhetetlen akadályok tornyosultak törekvések elé. Annyi biztos: se az

oros, se az ukrán, sem pedig a kazah hatóságok nem hajlandók semmiféle segítséget nyújtani, vagy érdemleges nyilatkozatban elismerni vagy tagadni a feltételezett elhurcolások valóságát. A magam részéről csak annyit mondhatok, hogy a volt magyar rabsorsok felkutatása során találkoztam Ungvárról visszatért elhurcoltakkal, de soha nem bukkantam olyan családra, akik hozzátartozójuk 1956-os elvesztéséről nyilatkoztak volna. Természetesen az a tény, hogy a Gulag lexikonom összeállítása során nem találkoztam az 1956-os deportálás nyomaival, ez nem bizonyít se pro, se kontra semmit.

*

Mindenesetre Oroszország mind a mai napig (mint volt évszázadokon keresztül) a sötét és borzalmas titkok országa, mely a saját állampolgá-

raival is leszámolt mind a cári világban, mind pedig a bolsevizmus korlátlan uralmának évtizedeiben. A kegyetlenül megvalósított terroruralmával a szakadatlanul végrehajtott kivégzések során, az életre ítéleteket nyomtalanul eltüntetve a zord és lakatlan vidékeken, – mint a számára a gyanakvás és hatalomféltés légkörében veszedelmesnek ítélt, vagy annak vélt elemeket, – tragikus sorsra kárhajtotta.

A bizánci kapcsolatból származó intrikák világát idéző, a mongol uralom hagyományaként tovább élő keleti cselszövés gyökereiből táplálkozó, rendőrállami módszereket alkalmazó orosz birodalom halálos szorításában az elmúlt másfélszáz év alatt a hazánk fiaiból, leányaiból elhurcolt áldozatok közül több százezrek veszttek oda, nyomtalanul.

Zsiros Sándor

A FRONT ALATT*

DIÓSGYŐRIEK

A front alatt címmel 10 évvel ezelőtt megjelentett könyvecskének az eseménynek 60. évfordulójára elkészülő második, bővített kiadásába, 2004-ben beletettem az időközben kezembe került zsolcai lakosok visszaemlékezéseit, dokumentumok fontosabb részeit. Így Fodor Andor, Oláh Károly, Dobos András bővebb emlékei, Juhász Ottó néhány fontos közlése került bele a 2004-es kötetbe.

Az első kiadás megjelenése után sok bírálat – mondhatnám úgy is, több támadás ért a miskolci MOKÁN – komitéról írtak miatt.

A korabeli dokumentumok alapján az első kiadásban is a MOKÁN-nal kapcsolatban az volt a leírt véleményem, hogy információkkal segítették ugyan a Vörös Hadsereget, valamint röplapokkal, falfeliratokkal „küzdöttek a fasizmus ellen” 1944.

novemberében, de fegyveres ellenállásra, harcra nem került sor.

Ellenben egyre több jel, emlékezés utalt arra, hogy bizony a magát MOKÁN – komiténak nevező csoport, nem volt más, mint „muszkavezető.” (MOKÁN = Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja)

Ezt a véleményt alátámasztandó közlök itt két diósgyőri család hagyatékából előkerült „igazolást”. A diósgyőri Wágner és Borsodi (Pléh) családoknak vannak zsolcai rokonai, az ő révükön jutottam az alább bemutatandó perdöntő dokumentumokhoz.

E két család tagjait (férfiakat és nőket) a harcok elültével 1945. január első napjaiban több száz ártatlan civil diósgyőrirel együtt a MOKÁN-komité tagjai szedték össze, és adták át az oroszoknak, akik aztán a Szovjetunióba deportálták ezeket a szerencsétlen embereket. A GULÁGRA hurcolták. Ugyanoda kerültek, ahová a zsolcai „civil hadifoglyok” is. Együtt raboskodtak a Donyeck-medence Dombász-kerület táborában,

*Zsiros Sándor: *A front alatt*. Örökségünk Felsőzsolca Alapítvány K. 2006 165-185. old.

Részlet a diósgyőri elhurcoltakról

bányáiban.

A vonaton hallottam először a Wágner családról.

1995 nyarán négyen ültünk a vonatfülkében, alkalmi ismerősök, de az utazás idejét megrövidítő beszélgetésben hamar kiderült, hogy négyünk élete valamilyen formában Diósgyőrhöz is kötődik. A társalgás témája hát adva volt: Diósgyőr. Nem a nagy gyárváros, a "magyar ipar fellegvára", hanem a község, merthogy község volt, igaz, nagyközség még a második világháború idején is. Miskolctól teljesen független, önálló – tudjuk meg a két idős nyugdíjastól. Ők még Diósgyőr nagyközségben születtek, s a MÁVAG-ban is dolgoztak.

Feledésbe merült nevek, helyek, emberek kerülnek szóba, a Glósz-kitérő, Jézus Szíve-megálló, tatárdombi téglaszínek, ahová a zsidókat begyűjtötték. Azután meg a második világháború éveit, a szőnyegbombázás, deportálásokat, MOKAN, az elhurcoltak, Czebeczauer, Breitenbachék, Siegel, a hentes, Feldman doktor...

Elmélázva kutatok emlékezetemben, hol is volt a Glósz-kitérő, merre a régi diósgyőri mozi? Ki volt Feldman doktor?

A két idős emberből meg buzognak az emlékek, sorjáznak a nevek: Drimusz, Kunst Ernő, Zorgerék, Wágnerék... Mi lett velük? – vetette közbe egyik útitársunk.

– Összeszedte őket is a MOKAN. Wágner Pistát, Lajost, Lajos feleségét Nagy Irént, Wágner Ellát meg a bátyját, Rezsőt, nem is Rezső, Laci volt ő. Mind elhurcolták Oroszországba.

Ekkor ocsúdtam fel. Hogy van ez? Ki hurcolt el és kiket? A MOKAN?

Nem értem, s mondom is, én ilyeneket tanultam, s tanítottam, hogy 1944-ben 20.000 munkás felkelt Diósgyőrből, meg fegyveres ellenállás, a MOKAN harca a fasiszták ellen?

Ugyan, ugyan tanár úr. A Vasgyárban összesen nem dolgozott 1944-ben a bejárókkal együtt 15-20.000 ember.

– MOKAN?

Szervezkedett az is, röplapokat szórtak, jelszavakat írtak a falakra, de hogy harcoltak volna?

– No, de a Szinva-híd felrobbantását megakadályozták – értetlenkedtem.

– Ja, a miskolci Szinva-hidat? – kérdez vissza a társalgás "szóvivője", és mondja is már: azt meg vitéz Rezeda úr mentette meg, mert a nagy, eme-

letes háza, s a mozi ott állt a híd közelében. Hogy ő is Mokános lett volna?

Húzogattam a vállam, s közben az járt eszemben, igaza lehet a történészeknek a szemtanúk "farkasvakságáról", miszerint a nagy idők tanúi, cselekvő részesei nem látják, mi történik körülöttük, nem tudják, mi történik valójában.

– Az viszont igaz – folytatja a kisöreg –, hogy alig egy hónappal a front elvonulása után a MOKAN szedett itt össze Diósgyőrből és Pecesén négy-öt száz embert, férfit, nőt vegyesen, átadták az oroszoknak, azok meg kivitték őket Szibériába, a bányákba.

– Nőket is elhurcoltak? A MOKÁN? – hitetlenkedtem.

– Lányokat, asszonyokat, terhes nőket, mindenkit, akit elértek.

– De miért szedték őket össze? Mit csináltak, mi volt a bűnük? Fasiszták lettek volna, akik ellen harcolni kellett?

– Ugyan, kérem! Az egyik kezemen meg tudnám számolni, hány nyilas, "fasiszta", a másikon meg azt, hogy hány „kommunista” élt itt 1944-ben Diósgyőrből, a községből.

Hogy német származásúak lettek volna?

Ez sem igaz, mert Hoffman, Konzwald, Kluger, Wágner mellett ott volt az elhurcoltak között Harmat Sándor, Katona Feri, Béres István a feleségével. Kovács Eszter és Pirocska, hogy csak azokat mondjam, akik hirtelen eszembe jutnak. Akiket elvittek, mind munkás emberek voltak, valamilyen jó magyarok.

Közben beállt a vonat az állomásra, nekem le kellett szállnom.

– Azt tessék megmondani – kértem útitársamat –, mi lett velük?

– Évek múlva sokan hazakerültek, sokan ott pusztultak, de hogy kik? Nem tudom. Nem tartotta senki számon. Talán keresse Chlumetzky Ferit, úgy hallottam, ők gyűjtögetik a neveket, kik voltak ott, kik haltak meg.

Egy évvel előbb, amikor ezen az utazáson először hallottam a sok száz diósgyőri elhurcoltról, tamáskodtam. A háború leple alatt sok barbárságot elkövettek mindkét oldalon, de miért nem tudunk semmit erről az ügyről? Soha senki meg sem említette, még csak nem is utaltak rá egyetlen ter-

melési vagy állami ünnepen Diósgyőrben.

Wagner Dezső naplója

A kedves Ella néni, Árvay Zoltánné segít a napló rövid jegyzeteinek értelmezésében, kiegészítésében. A sárguló, töredezett lapokat drága kincs-ként, kegyelettel őrizi a testvér. „Veszélyes” iratok ezek.

Bajt hoztak volna szerzőjére, ha megtalálják nála a titokban rótt sorokat, éppen ezért visszafogottan, csak szűken, az eseményeket közli, a gyötrelmeket, a kínokat inkább versben írta ki magából – mondja Ella néni. Így könnyebb volt. Petőfit kedvelte diákként is, az ő hangját hallani ki Laci verseiből.

Dugdosta, rejtegette a papírokat. Haza is sok veszély közepette került. Ruhám alatt, a testemen hoztam, „loptam” haza. Kedves nekem minden sora, betűje – vallja Ella néni. A bátyjával együtt, a családi házból éjjel körül rángatták ki az ágyból a MOKAN emberei. Csak annyit mondtak, jöjjenek azonnal velünk.

Íme, Laci feljegyzése erről:

„Diósgyőr. 1945. január 24. szerda. Negyed egy van. Az ablakon zörgetnek.

Rendőrség! Kinyitni az ajtót! Álomittasan feltápászkodom, és ajtót nyitok. Öt MOKAN-rendőr lépett be. Wagner Dezsőt és Ellát keressük... Azonnal felöltözni – szólt a parancs. – Miért? Hova? Tettük fel a kérdést ijedten.”

– Nem mondták meg hova visznek – egészíti ki Ella néni. A diósgyőri moziba hajtottak, most a strand épülete áll a helyén. Lehetünk ott vagy négyszázan, vagy talán többen is. Itt voltunk még a következő nap, majd átkísértek a miskolci rendőrkapitányság hatalmas épületébe. Egy hétig tartottak ott fogva. Már az első éjjel, a mozi épületében megmondták, hogy Oroszországba visznek

bennünket dolgozni.

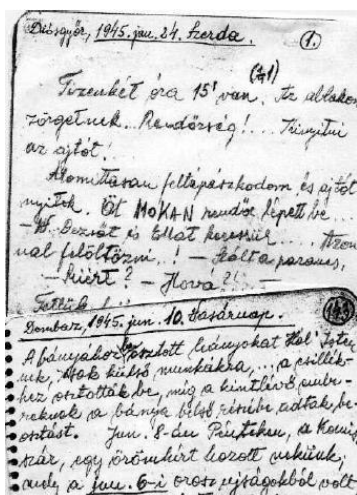
Innen ki nem mehetünk, de üzenhetünk, és a hozzátartozók hozhatnak be élelmet, ruhát. Hoztak is a rokonok, szegény édesanyám sírva, zokogva jött, hozott élelmet, keresztanyám, Berényi néni, Drescsák bácsiék. Hoztak, amit tudtak. Szalonnát, kenyeret, meleg ruhát. Ez volt a szerencsénk, mert ha nem kapjuk meg ezeket, akkor már az úton megfagyunk, vagy éhen halunk. Nem is tudom, hány napig, hány hétig utaztunk a hideg marhavagonokba zsúfolva. Enni nem adtak, legalábbis én nem emlékszem... a hazait ettük... még vizet is csak ritkán adtak be.

Lapozgatom Laci naplóját. Heteken át szörnyű körülmények között, marhavagonokba zsúfolva szállították őket. Február 17-én értek ki a Donyec-medencébe, a lágerba. Három hétig jóformán csak a rohamosan fogyatkozó hazaiból éltek. Február 14-én még az úton írja Laci: „Meglátogattam a beteg húgomat. Ebédre 1-2 korty hideg vizet sikerült kölcsönkérnem, mert az én fél liter vízzel derékig lemosakodtam.”

– Igen, emlékezik Ella néni – a nők másik vagonban voltak. Én már az úton nagyon beteg lettem. Szörnyen megviselt az út. Elszakadtunk édesanyánktól, otthonról, a hazánktól. A községháza pincéjébe bujdosolva megmenekültem az orosz katonáktól, most meg 19 évesen rabként visznek, azt sem tudjuk hova, mi lesz velünk, és miért? Idegösszeroppanást kaptam. A lágerben sem tudtam enni, képtelen voltam. Undorodtam a zsírta-lan káposztalevesnek mondott létől, a faggyúval leöntött uborka-zöldparadicsomlevestől. Lefogytam, legyengültem, később ezért nem jártam le a bányába dolgozni. Meg akartam halni. Gondolni való, hogy a többiek, a bátyám is, akik nehéz fizikai munkát végeztek, hogy szenvedtek az éhségtől is.

– Végül is miért vitték el Önöket? Megmondták? – faggatom Ella nénit.

– Nem tudom. Soha senki nem indokolta azt sem, hogy miért minket szedtek össze Diósgyőrből. Amikor hazajöttem, tudtam meg, állítólag azért, mert németes nevünk van. Ezt közli „igazolásában” a helyi kommunista párt 1946. június 4-én. Aligha ez volt a válogatás szempontja, hiszen sok tipikusan magyar meg szláv nevével vittek ki együtt. Hogy mi végre? Hát dolgozni, rabszolgamunkára.

Naplótöredékek

Wágner Laci istenhívő, keresztény lélek, hőtiszta, művelt fiatalember volt, aki eladdig a légynek sem ártott, magyarságát a lágerban is büszkén vállalta. Kétségbeesve tiltakozik az ellen, hogy ő szász vagy sváb lenne. Egy összeírás alkalmával írja: „*mi még nyomorúságunkban is magyarok vagyunk és maradunk.*”

Jellemző, hogy a halálba vivő útjuk során naplójában közel 50 magyar és erdélyi-magyar helységet említ meg, ahol áthaladnak, vagy megmegállnak. A helységnevekhez magas történelmi és földrajzi ismereteit bizonyító jegyzeteket fűz. Nincs itt arra mód, hogy felsoroljuk azoknak a magyar és erdélyi-magyar helységeknek a nevét, melyeket megnevez, de álljon itt egy naplótöredék a fentiek bizonyosságára és a két világháború közötti Magyarország iskoláinak dicséretére:

Medgyes 1945. február 5. hétfő. Fél 12 órára futott be a vonatunk Medgyes /Mediás/ állomásra. Repülőtérről és gyárteleppel rendelkezik, meg arról nevezetes, hogy Péter Gyuszi vagonársunk idevaló születésű.....Holdvilág majd Dámos állomást érintettük 2 órakor. Kies fekvésű fenyvesek között fekszik Segesvár, Petőfi Sándor halálzásának helye. Héjjasfalvára (Vinatori) 4 órakor értünk.

Brassó, 1945. február 6...Kedd.....

Hajnali fél 3 volt, amikor a szép történelmi emléké és nagykiterjedésű Brassó városának állomásán kikötöttünk. Lelkünk megtelt szelíd csodálattal, az utolsó nagy magyar város iránti szeretettel. Sokáig állt a szerelvényünk az állomáson, és a színmagyar lakosaival többször szóba elegyedhettünk. Megtudtuk, hogy Erdélyből a szászokat hurcolták el hadimunkára.....Háromnegyed 12-kor Hétfalú mellett vitt el utunk, ami hét templomáról nevezetes. Negyed 2 volt, amikor Felsőtömör, a Magyar Szent Korona utolsó falvát érintettük.

Könny fátyolozta el szemeinket, és fájdalommal intettünk búcsút a piros háztetőknak, a kicsiny, szabályos utcácskáknak és a visszaintegető magyar testvéreinknek. Alig mentünk negyed órát, mikor a Kárpátok égbenyúló lábainál bementünk a Tömösi hágó első alagútjába....A bezárt ablakok mögül... vagy másfélezer magyar ajkán felhangzott a Himnuszunk, az Isten, áldd meg a magyart!.. majd a Hazádnak rendületlenül... A 2. számú alagútban a Hiszekegy... Bár marta a vonat

füstje a szemünket, torkunkat, de büszke szívvel és érces hangon zengtük a magyar imánkat a Mindenható felé. Tőle remélve egyedül meghallgatást.

Egyszer, egy nyugodtabb, szebb, gazdagabb világban, ahol erre is lenne pénz, jó lenne kiadni szűz-tiszta Wágner Laci egész naplóját, verseit emlékeztetőül a tamáskodó késő utódoknak. Arra nézve bizonyosságul, hogy oly korban élt, éltünk e földön

*„mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
S míg balhitekben hitt s tajtékzott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.*

(Radnóti Miklós)

Lapozgatom Laci naplóját, szemelgetem, mit ír sorsukról.

Dombász: Március 5-én, hétfőn:

Ebédre 4 deciliter uborkalevet adtak. Nálunk az uborkát csak más étel mellé esszük, itt pedig egy ebédet akarnak letudni vele....Délelőtt már annyira szédelegtem az éhségtől, hogy munka közben majdnem felestem a lapáttal. Különben így van ezzel mindenki.

Ezt írja Laci március 6-án versben:

*Kínoz az éhség, de nem
panaszodom!
Pedig az éhség már tépi
a gyomrom.
Ha látnád szenvedésünk,
óh drága jó Anyám
Meghasadna szíved a bánattól
talán.
Ha tudnám, hogy a testem
fölordja a vasat,
nagy-nagy kínomban meg is
rágnám azt.
De mivel nem vagyok égő
vaskohó,
Azért a kilincs itt
megmaradandó.
Ha valaha innét hazamehetek,
Sírva csókolnám a száraz
Kenyeret
Mely idegenben
A legdrágább kincs,
Otthon a kalács oly jóízű nincs!*

„1945. március 8. csütörtök.

Este 9-kor sorakozó volt, és nyolcszoros átszámlálás után végre elindultunk a barakkokból a föld alá. Kétrét görnyedve mentünk, csepegő víztócsákon keresztül kb. 3-400 méterre a föld alatt a jobb oldali folyosónak a végére. Lajossal én négy bárisnya mellett dolgoztam, mégpedig a lerobbantott rétegeket raktuk be a csillékbe. Négy nő fejt, mi ketten 12 csillét pakolunk meg. Rendes étkezés mellett ez nem lenne olyan nagy teljesítmény, de így letörve bizony csak bicsakló térdekkel és reszkető izmokkal rakodtunk meg. Reggelre már a kimerültség látszott a társaságon... Nagyon hiányos a bánya fölszerelése. Kevés a csille, ami van, az is rossz. Nincs levezetve rendesen a bányavíz. A szerszám silány és kevés is. De ami a legnagyobb baj, hogy mikor másnap 10 óra után hazaérünk, "itthon" csak csalódásban volt részünk. A kenyéradagnak csak a felét szándékoztak ideadni, de ez sem volt több 35 dekánál. Napi háromszori étkezést ígértek, de csak kétszer kapunk, s ez sem valami tápláló. Este fél 9 van, most készülődünk a vacsora kiosztásához. Háromnegyed tízkor kaptuk meg a kenyeret.

.....

1945. március 10. szombat

Ma egymás után jöttek a csillék a rakodóhelyre. A teljesítmény 5 embertől 17 csille szén. A csillék befogadó képessége 7,5 mázsa. Ma az egész bánya területén nagy volt a „túltermelés”; úgy, hogy Tamás úr, Veiling úr és még egy ember összeesett a kimerültségtől. Tamás urat – haza kellett szállítani, Veiling urat meg az úton is támogatni kellett. Kimerültség a gyenge étkezés miatt mindenütt mutatkozik.

1945. március 13. kedd. Hazaérkezvén reggel a bányából azzal fogadtak, hogy csak úgy kapunk kenyeret, ha lefizetünk 10 rubelt. Így lassan visszaszedik azt a kevés pénzt, amit adtak.... Bent a bányában ma majd összeestünk az éhségtől és a kimerültségtől. Híg, üres lé volt, amit ma kaptunk. Néhány zöldparadicsom és egy kanálnyi daraféle volt benne.”

.....

1945. április 25. kedd.

Még ráz a hideg, és szörnyen gyengének érzem magam. Az orvosnál vagyok, hogy egy kis orosz teát és aszpirint kérjek, hogy valahogy egészségemet helyreállítsam, amikor egy fehér

lepedővel letakart hordágyat visznek el mellettünk... A szél kissé fellibenti az egyik csücskét a lepelnek és... Úr Isten!... Adj nyugodalmat neki.... Szegény Binder Feri bácsi viaszszárga halotti arca tekintett felénk. Oh, Uram, bocsásd meg bűneit! Halk imát mondottunk felette és fájó szívvel gondolunk árván maradt szeretett családjára.

Ma vitték kórházba a Stencel Béla bácsit...”

A több mint 47 oldalnyi feljegyzés, a „napló” túlnyomó része a nyomorúságos körülményekről, rabszolgák sorsához hasonló életükről szól visszafogottan, „tárgyilagosan”.

A lelki kínokat, az otthon, az édesanya, a szabadság utáni olthatatlan vágyat versekben írja ki magából. Nem a versek művészi formája, hanem az a pátosz őszintesége, az a csillapíthatatlan vágy az otthon, a haza, az édesanya után rendíti meg az olvasót.

*Fecskék...fecskék, tavasz hírnökei,
Ti vagytok a rabok és árvák reményei.
Felrepülve a magasba, hegyen völgyön át,
Megláthatjátok a drága szent hazát.*

II

*Óh, hogy irigyellek is akkor titeket,
Mikor hasítjátok a kéklő egeket
A szívem feldobog, a lelkem megremeg,
Istenem csak egyszer „szabad” lehessenek.*

III

*Úgy repülnék s úsznék a nagy boldogságtól
Elszakadnék, el, ettől a világtól...
Szállnék és lebegnék, ég és föld között,
Amerre a szeretet és boldogság költözött.*

Természetesen legtöbbet édesanyja és elhalt apja után jajong:

Íme néhány részlet:

*Két szeméből sűrűn hull a harmat,
Édes anyám, fájó szíve hasgat.
Nem nyugszik ő egyetlen éjszakát...
Átvirassza minden nap hajnalát.*

...

*... egyet mondhatok biztatót,
Amit Te is érzel óh, jó anyám,
Hogy egyes egyedül csak az Isten az,
Kiben hihetünk igazán.*

A sok nyomorúságot, szenvedést, éhezést, pusztulást olvasva eltűnődik az ember, kinek használt mindez 1945-ben?

A „bimbózó” szovjet- magyar örök barátság-
nak?

Nem lett volna jobb mindkét nép számára, ha nem
visznek ki 600 000 magyart, katonát és civilt fo-
golyként a Szovjetunióba? Maradtak volna itthon,
s a hazai üzemekben, gyárakban, a Vasgyárban
teljesíthették volna, akárha a megemelt jótételi
terheket is – nem pusztult volna el a munkatábo-
rok poklában 250 000 magyar.

De jut eszembe Molotov 1943. júniusában tett
nyilatkozata: „...a felelősséget nemcsak a magyar
kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy
kisebb mértékben a magyar népnek is.”

Ezt szenvedték meg a diósgyőriek is.

– Mi lett a Wágner családdal? Mikor lett vége a
megpróbáltatásoknak? – kérdezem végezetül Ella
nénitől.

– Én „szerencsés” voltam, mert betegségem,
gyengeségem miatt fizikai munkára alkalmatlan
lettem. A terhesen elhurcolt anyáknak 5 gyermeke
született a mi lágerünkben. Raál Icával együtt rá-
juk vigyáztunk, a gyermekeket gondoztuk, amíg a
szüleik a bányában dolgoztak. Amikor 1946. janu-
árjában a kisgyermekes anyákat hazaengedték,
velük jöhettek én is.

Együtt jöttem Raálékkal, Rajczinéval, aki
kislányát, Hoffernéval, aki kisfiát hozta. Évek
múlva jött haza István bátyánk, Wágner Lajos fe-
leségével, tőlük tudtuk meg, hogy kedves test-
vérem, Laci ott halt meg. Ők temették el. Oda-
veszett unokabátyánk, Wágner István is.

Fáj, hogyne fájna, még az emlékezés is. Ször-
nyű, tragikus idők. Amikor hazajöttem, gyűlöltem
mindenkit, aki okozója volt megpróbáltatásunk-
nak, de ahogy múlt az idő, megcsendesült bennem
a fájdalom. Nem haragszom senkire, a MOKAN
embereire sem.

Megbánták már ők is, a Jó Isten is megbocsátja
vétküket.*

Csak a napokban, a harmadik kiadás előtt került
ismét a kezembe az az irat, melyben a Magyar
Kommunista Párt diósgyőri szervezete pecséttel és
a párttitkár aláírásával igazolja, hogy a névsorban
feltüntetett szerencsétlen nők és férfiak nagyrészt
baloldaliak lettek volna, sem civil, sem fegyveres
jobboldali alakulatnak tagjai nem voltak.

* Megjelent az ÉM 1996. jan. 3-i számában

Alább betűszerinti hú formában
ide melléklek az iratot:

I g a z o l v á n y . -

Melynek értelmében a Magyar Kommu-
nista Párt Diósgyőr-i Szervezete igazoljuk,
hogy az alant felsorolt Diósgyőr-i lakosok
legjobb tudomásunk szerint sem fasiszta
vagy más jobboldali mozgalomnak, fegyveres
alakulatnak, egyesületnek tagjai nem vol-
tak, nagyrészt baloldali politikai párt-
állást tanúsítottak, és kizárólag német
hangzású nevük miatt kerültek 1945. január
hó 23.-án hadifogságba, illetve munkatá-
borba.

Az alant felsorolt diósgyőri lako-
sok hazahozatalát mi is helyeseljük, és
melyre tisztelettel kérjük az illetéke-
seket.

Breitenbach János	1902
Breitenach Olga	1926
Veiling László	1924
.sitner Etelka	1925
Péter Gyula	1926
Vágner István	1908
Lerch Miklós	1924
Lerch Béla	1922
Kunst Ernő	1904
Müllner József	1926
Siegel Ferenc	1927
Kláben Lajos	1921
Stencel László	1915
Lerch József	1910
Lang László	1907
Fux Miklós	1907
Harmat Sándor	1904
Stuller Ilona	1919
Stuller Ilona	1922
if. Tamás János	1919
Konczvald András	1914
Schön Ferenc	1915
KlingFerenc	1922
Vágner Lajos	1920
Nagy Irén	1924
Márk Imre	1904
Zeitl József	1911
Régenbógen Rezső	1906
Fleis József	1903
Holec József	1907
Schlencz Károly	1899
Vünc Vince	1901
Jäger Imre	1909
Lerch Rudolf	1914
Vágner Dezső	1925
Nemes Gergely	1920
Konczvald Sándor	1905
Kulik Aladár	1921
Stark István	1922
Stark Gyula	1926
Hart László	1911
Lux Arthur	1915
Haffner Gyula	1909
Kuth István	1912
Neubauer László	1918
Mitterpach Antal	1916
Mitterpach Miklós	1920
Tokár Tivadar	1916
Haizer Sándor	1911

Fekete István	1914	Hütter Rezső	1906
Drimus Lipót	1916	Maurer István	1918
Feck Konrádl	901	Drösler Béla	1902
Sorger Ferenc	1925	Vásárhelyi László	1921
Sorger Antal	1927	Polner Zoltán	1916
Hrubec Valéria	1918	Stromf László	1905
Kajoros László	1896	ifj. Stromf László	1927
Sorger István	1924	Fischer László	1909
Sorger János	1926	Bruck Károly	1903
Brach József	1906	Vünc Dezső	1924
Eichinger István	1904	Schvandtner Isván	1900
Lech Ferenc	1901	Hölc Dezső	1907
if. Lerch Ferenc	1927	Schler István	1926
Schulc Mihály	1915	Schlencz Rezső	1904
Friedel István	911	Bende József	1902
Göldrich István	1924	Kreitz Gusztáv	1926
Kálna József	1911	Perger Rezső	1911
Róth István	1908	Schmied Lajos	1902
Schneider István	1904	Klein Irén	1922
Lerch János	1919	Lóhn Kálmán	1901
Lerch Mihály	1924	Hörich József	1923
Stos Károly	1903	Hörich Tibor	1925
Varga Béla	1915	Stuller Imre	1902
Mitterpach Zoltán	1914	Küffner Károly	1903
ifj. Volf István	1916	Gyöngyösi András	1911
Schmieg Ferenc	1924	Véber Vilmos	1922
Schind József	1924	Véber Aranka	1916
Mitterpach Emil	1909	Greisinger Zoltán	1903
Polényi József	1906	Fidler László	1928
Kláben Gyula	1912	Drescig Dezső	1908
Vinkler Róbert	1905	Drescig Jenő	1911
Vinkler Ödön	1906	Gédl Antal	1906
Vinkler Ferenc	1908	Gédl József	1900
Schmotzer János	1923	Grolmusz István	1909
Shmotzer József	1924	Grolmusz Ágoston	1906
Baroch József	1909	Gédl Albert	1903
Schvarczbacher V	1905	Grolmusz Imre	1901
Breitfeld Béla	1911	Grolmusz János	1913
Breitfeld Jenő	1914	Hollbusz Ilona	1923
Schön István	1897	Hütter Ferenc	1913
Sorger Ernő	1923	Krámer Isttván	1903
Gimesi Antal	1906	Kugler Gyula	1910
Filler Gyula	1924	Lorkó Béla	1909
Jukhos József	1910	Pechó János	1926
Hámori Frigyes	1899	Rubi Ágoston	1909
Katona Ferenc	1920	Pachinger László	1926
Fildner Ernő	1913	Páska Sándor	1912
Schleichardt Jakab	1909	Simkocics József	1913
Kovács Eszter	1921	Billai János	192
Kovács Piroska	1926		
Bauer Ferenc	1903		
Maier János	1913	Diósgyőr, 1936. június hó 4.-én.	
Maier László	1921	Diósgyőr község	
Schneider Andor	1924	Magyar Kommunista Párt	
Rasch János	1921		
Klugler Ferenc	1904	diósgyőri Szervezete	
Kitterpach Sára	1919	Jegyző.-	
Schrirger Antal	1913	titkár	
Kláben Rezső	1926		
Kláben Dezső	1926		
Schramkó Jenő	1916		
Lánczi Henrik	1916		
Müllner József	1902		
Demkó Kálmán	1920		
Star Béla	1910		
Lechner Gábor	1904		
Gráner János	1898		
Graner Róbert	1924	Amrich Júlia	25 éves
Ráhl János	1917	Binder Ferenc	44 ”
Ráhl Jánosné	1920	Czebeczauer Kálmán	37 ”
Ráhl Ilona	1924		

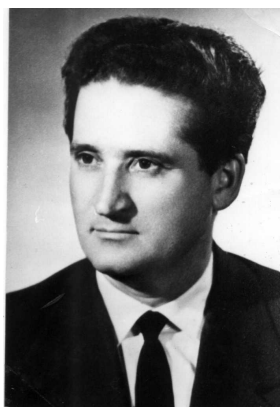
Az eddig feltárt, összegyűjtött adatokból Chlumetzky Ferentől kaptam meg azoknak a civilként elhurcolt diósgyőrieknek a nevét, kik a GULÁGON haltak meg:

Amrich Júlia	25 éves
Binder Ferenc	44 ”
Czebeczauer Kálmán	37 ”

Fleisz József	45 éves
Frigyik Imréné	24 ”
Fritz Károly	36 ”
Gégl Albert	43 ”
Gégl József	44 ”
Gégl Nándor	24 ”
Greisiger Zoltán	42 ”
Gressner József	?
Grolmusz Ágoston	39 ”

Borsodi / Pléh / Gyuláról

Keresni, kutatni kezdtem az emlékeket, dokumentumokat. Így került a kezembe zsolcai rokonai révén a nemrég elhalt észak-magyarországi ismert, jeles újságíró-rádiós, a diósgyőri Borsodi Gyula (eredeti családi neve Pléh) ki nem adott verseinek

gyűjteménye, melyben meglepetten fedeztem fel két költeményt, melyeket Borsodi Gyula felnőtt korában írt. Bennük a MOKÁN-fiúk tetteiről szól, joggal átkozván őket.

Hiszen ezek a „muszkavezető” fegyveresek vitték el, szedték össze Borsodi Gyulát is, 1945. január 17-én, aki akkor még nem volt 20 éves sem. A több száz diósgyőri elfogott ártatlan embert, (akik között sok nő, több terhes asszony is volt) előbb a diósgyőri régi moziban tartották bezárva, majd a megyei rendőrkapitányság épületébe hajtották át őket. Ezen a helyen gyűjtötték össze Ózdról, Putnokról, Sajószentpéterről, Edelényből, Rudabányáról, Diósgyőrből és Miskolcra, elhurcoltakat is, de voltak itt egykori szlovákiai területről is: Abafalváról, Lénárdfalváról, Tornaaljáról és Csízből is előállítottak. A rabtartók megengedték, sőt ösztönöztek is arra, hogy az elhurcoltak hozzátartozói, szülők, családtagok, rokonok hozzanak be az épületbe tartós élelmiszert (szalonnát, kenyeret), ruhaneműt. Természetesen a családtagokat, rokonokat nem, csak a csomagokat engedték be az épületekbe. Ezek az utólag behozott élelmiszerek mentették meg őket az úton az éhhaláltól.

Borsodi Gyula két keserű verse a rabszolgasorsról

*A „Paradicsom” megcsúfolása**

*Elhurcolásunk évfordulóján
1990. január 17-én*

*Van két nevem: kik elhurcoltak,
Azoknak neve lelkembe vésvé.
„Miképpen mi is megbocsátunk”
ám nekik mégse!*

*Gyuricza Lajos, Arder János
Diágyerekként vitt el.*

*Verje meg őket mindhalálig
A gonoszokat megverő Isten!
Mert az ilyenek nincs bocsánat,
Mondjon bár ezer Miatyánkot,
De ezer annyi kín gyötörje
Mindabból, ami miránk várt ott.
MOKÁNOK voltak:*

nevük legyen átok.

Torkom elfullad

*Nem tudom hogyan került el
Engem eddig a halál.*

*Elhurcoltak a MOKÁN fiúk,
Borzalmas álom ma már.*

*Élelem nem volt, s lám
elvonták egyszer*

E semmi étket,

*Mert vackom fölé fölszegeltem
Egy sajátkezű Sztalin képet.*

*(Ki hitte volna, egyszer őt is
eléri majd a végzet?)*

Torkom elfullad,

Nem tud átkot,

Adj Uram még több

Igazságot!

Néhány nap után a közeli a Gömöri pályaudvaron vagonírozták be őket, rácsos ablakú vagonokban, mint az állatokat.

Családi hagyomány szerint Borsodi Gyula három hozzá hasonló korú fiatal, diáktársával (Harmat Sándorral, Siegel Ferencsel, Lukács Elemérrel) összefogva, egymást támogatva viselték el a 17 napig tartó szörnyű utazást, és a Wágner Dezső

* A propaganda a Szovjetuniót a bibliai Paradicsomként emlegette (Szerk.)

naplójában is leírt kegyetlen bányamunkát, a Dombasz környéki bányákban.

Borsodi Gyula a Dombasz-völgyi Sahta-Vorosi-lovka település szénbányájába került. Itt ismerte meg a lágerban majdani feleségét Pusztai Margitot, akit Szerencsről hurcoltak el.

Borsodi Gyula munkásságával foglalkozó Deb-nár Gyula újságíró-szerkesztő kéziratából ismerem Margit asszony erre az időszakra vonatkozó visszaemlékezését, s most a szerző engedélyével használhatom itt fel a kéziratban leírtakat. Arra a kérdésre, hogy leendő férjével ismerték-e egymást előbb, a fogság előtt? – élénken válaszolja: nem, nem. Nem tudtak egymásról. Az úton sem, mert Gyulát Diósgyőrben szedték össze, Margit néni meg Szerencsről indították el a GULÁGOK-ra.

Néhány hónap után ott kint ismertük meg egymást. Én a konyhán dolgoztam – beszéli el Margit néni. Sovány kinézetű férfi volt, sajnáltam, és az ételosztásnál mindig igyekeztem az edénynek az aljáról összeszedni egy kis sűrűt, hogy egy kicsikét az állapota javuljon, de nem sokat segíthettem rajta.

Ismertük egymást, de sohasem gondoltuk, hogy ebből valaha is valami lesz. No, de úgy történt, hogy ő sokat beszélt a szüleiről, mondta mikor elindultunk hazafelé, hogy milyen aranyos anyukája, édesapja van. Azt is említette, hogy majd ő elvesz feleségül. Mondtam is, hagyjuk ezeket, hol van az még.

De egyszer mégis csak hazakerültünk. Ő rögtön visszament a középiskolába, hogy pontosan mondjam, a kereskedelmiben érettségizett. Az iskolával jöttek látogatni Szerencsen a Csokoládé Gyárat. Én a címet valamikor megadtam neki... És tessék elgondolni: megkeresett engem... Amikor anyukám meglátta, halálra ijedt tőle. Azt mondta: Te neked mindig olyan szép udvarlóiid voltak, hát honnan szedted ezt a szerencsétlen, sovány embert? Jaj, mondtam, anyukám majd jobban lesz Ő...

Egy félév múlva menyasszonya lettem. Nagy boldogság volt. Össze is házasodtunk.

Nem beszéltünk még a kezdetekről, az elhurcolásról, erről is szóljunk röviden. Este volt – kezdi a visszaemlékezést Margit néni: apukám bejött és azt mondta: kelj fel kislányom, mert itt vannak érted az oroszok. És akkor a falu-

ba bevittek, az iskolába, ott akkor már voltak vagy húszan. Két nap múlva hajtottak be minket Szerencsre. Gyalogosan, rendőrök katonák két oldalt kísérték. Az ablakokban zokogtak a szülők. Két nap után jött a vagon, és vittek minket tovább. Na, úgy tessék elgondolni, édesapám minden nap jött hozzám. Az volt az utolsó búcsúszó, mert ő hozott nekem enni. Beszélgettünk egy pillanatot, de már vittek is vagonírozni – és akkor odajött egy kis orosz tiszt, apukámba belerúgott, apu hanyatt esett – ez volt a búcsúnk...

Ezt az életben soha sem fogom elfelejteni!

*

Homolya Lászlóné Pásztor Piroska az „INTERNIROVA LAGERBŐL”

Homolya Lászlóné Pásztor Piroska évtizedeken át volt a sajlóadi iskola neves jeles igazgatója, akit határozottságáért, következetességéért, egyenes beszédéért és emberségéért tiszteltek, becsültek a szülők és a kollégái. Azt lehetné az ember, a szigor és emberség nem fér össze. Homolya Lászlóné Pásztor Piroska élete, működése annak igazolása, hogy e két fogalom édestestvér, feltételezik egymást.

17 éves gimnazista 1944

Csak annyit tudtunk Homolya Piroska magánéletéből, hogy szinte gyermekként – alig múlt 17 éves, amikor 1945-ben elhurcolták a szovjetek. Megjárta a GULÁG-okat, mire hazajött, édesanyja elméje elborult, nem ismerte meg leányát.

Minderről soha nem beszéltünk vele. Talán azért, mert neki is fájdalmas volt szólni erről az időről, talán azért, mert egy fél évszázadon át „nem illett” ezekről a dolgokról, a „felszabadító” szovjetek embertelen galádságairól említést sem

tenni.

Az 1990-es évek elején felcsillant a remény, hogy olyan idők jönnek, amikor feltárhatók lesznek az elmúlt évtizedek bűnei. Szembenézünk velük, hogy végleg lezárhassuk a múltat.

Egymás után jelentek meg olyan tanulmányok, könyvek, amelyek nyíltan beszéltek erről a nemzeti nagy tragédiáról, melyhez mérhető talán csak Mohácsnál érte a magyarságot.

Ezek közül elsőként a feltáró, hatalmas adathalmazt tartalmazó két kötetet, a nagyszerű, a kiváló Szebeni Iлона által 1991-ben, 92-ben, 93-ban megjelentett *Merre van magyar hazám?* és a *Haza fogunk menni* címűt kell mindenekelőtt kiemelni. Szebeni Iлона – akit tizenéves középiskolás korában menekítettek ki a rabszolgamenetből bátor és tisztességes emberek – írja:

„Küldetésemnek tekintetem, hogy megörökítsem az annyiszor megtiport, leigázott magyar nép történetének ezt a fájdalmasan szomorú, sötét fejezetét, a XX. Század Európa egyik legnagyobb szégyenét.”

Ezekben a kötetekben Homolya Lászlóné 30 oldalas megrázó erejű, őszinte, hiteles vallomása részleteiben tárja fel az iszonyatot, azt a testi és lelki rombolást, amit a szovjetek kiváltottak a megfontoltan, előre eltervezetten megszervezett rabszolgaszerző akcióikkal.

Rémlik nekem, hogy ezek okai és céljaik között nemcsak a sokszázvezres rabszolga-előteremtése volt, hanem a háttérben méltatlan bosszú és túszedés is szerepelt.

Aztán, ahogy haladtunk előre időben a „rendszer-váltás” folyamatában, úgy csökkent reményünk, hogy valaha is tisztázódik a magyar 7-800.000 ezres rabszolgasereg körülményeinek, az elhurcolás módszereinek, kiváltó okainak, céljainak kiderítése. Vajon valaha is megtudjuk, hány magyar embert, keresztényt és zsidót hurcoltak el a szovjetek Magyarországról?

Látni való volt, hogy a politikai vezetésnek, amely a múlt rendszer utódjának, örökösének vallotta magát, nincs ínyére a múlt ilyen irányú feltárása. Elmaradtak az oknyomozó, az eseményeket boncolgató, elemző munkák.

És ekkor jött létre 2002-ben a reményt keltő Terror Háza Múzeum, ahol első látogatásunk alkalmával szembetalálkoztunk ott a képernyőkön Homolya Lászlóné Pásztor Piroska alakjával és

nagy figyelmet kiváltó gondolattal. Homolya Piroska nyugdíjas igazgató újra sorompóba állt.

Egy évvel ezelőtt egy emlékülésen hallottam ismét magával ragadó, izzó hangú felszólalását.

A sorstársak nevében köszönte meg a gondoskodást mindazoknak, akik foglalkozni akarnak ezzel a szomorú időszakkal, mindenekelőtt az ott jelenlévő amerikai Várdy professzor házaspárnak köszönte, hogy mertek hozzányúlni a nálunk, Magyarországon mindeddig még igen erős tabu témához, ahhoz, melyet valamely fortélyos félelem miatt történészeink 60 év után sem mernek feldolgozni, hogy tiszta képet kapjunk e szégyenteljes múltrol.

„Mennyi él még abból a tömegeből, akiket, mint engem is, 17 évesen, érettségi előtt – az itt mellett lévő sorstársamat 19 évesen – vittek el rabszolgaságba idegen, ellenséges országba. Nem akarom itt most megidézni a rabszolgamunka gyötrelmeit, de nem tudom feledni azt az iszonyatot, amit átélünk távol szüleinktől, édes hazánktól vágyva haza. Óh, hányszor énekeltük sírva az ismert dalt *’Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország...’* És amikor évek múlva hazajöhettünk – már aki túl élte a rettenetet, én túléltem –, s itthon apám halálhíre fogadott, aki nem bírta elviselni egyetlen gyermeke elrablását, édesanyám elméje elborult, soha többet nem ismert meg, csak azt hajtogatta az ő lánya Szibériában van...

A mi gyerekeink miért nem tudhatnak minderről?

Megtanítjuk az ókori történelmet, az egyiptomi rabszolgaságot, de a közelmúltrol, amelyben apáink, nagyapáink éltek, sorsukrol, azokról miért nem szabad írni, beszélni? Miért nem lehet a múltat bevallani, tisztázni? – tette fel a kérdést jogos indúlattal a nyugdíjas iskolaigazgató-nő.

Ez ösztönzött arra, hogy kezembem a mikrofonnal további részletekre kérdezzek, és tudjak meg Homolya Piroskától elhurcolásáról, „fogságba ejtéséről”.

Miért is szedték össze, a származása, neve

Az első bálós 1944-ben

miatt? – tudakoltam.

Senki nem tudja, – szölt a válasz, hiszen édesapámnak, édesanyámnak is tősgyökeres magyar neve volt. Egy szem gyerek voltam. Szüleim sok éven át Amerikában dolgozva tettek szert kis vagyonukra, így lettek Ónodról nézve tehetős emberek. Közmegbecsülésnek örvendtek. 1945. januárjában egyik este ott volt nálunk apám barátja a jegyző és jelezte, hogy valami készül, de nem tudta, mi. Ajánlotta, hogy, ha gond lesz, én azonnal menjek el hozzá a község házára, majd beülök hozzá „hivatalnoknak”, de erre nem kerülhetett sor, mert másnap kora reggel beállított hozzánk egy fegyveres orosz meg egy helyi policáj, a falu kondása, és azt mondták, azonnal velük kell mennem, s vittek. Bizony nem volt mód arra, hogy elszaladjak a község házára. Bevittek a malmosék házába, ahol rácsok voltak az ablakokon. Már odahoztak több ónodi lakost is.

Miután megtudták, félóra múlva odarohant apám is, jött édesanyám is. Őrjöngtek fájdalomunk-

1945-ben a láger konyháján

ban, egyetlen gyermekük, jövőbeli támaszuk tizenéves leányka, ártatlanul fogságban van. Amikor édesanyám meglátott a rácsos ablak mögött összeesett, elájult, örökre elhomályosult elméje. A rácsokon keresztül kinyújtottam a kezem, és a szegény édesapám őszülő fejével ráborult, végigcsókolta és sírt. Apámnak sem volt többé nyugta, velünk jött, utánunk vagy előttünk járt. Kért, könyörgött, ígért, mindhiába. Elvittek előbb Tiszalúra cukorrépát szedni – mondták. Persze hazugság volt, majd gyalog derékig érő hóban fegyveresek hajtottak el a 20 kilométerre levő Szerencsre, ott vagoníroztak be. Édesapám Segesvárig követett, ott ismét közelebb akart jönni a vagonunkhoz, az oroszok elkapták, nagyon megverték. Eltörték a kezét, beszakadt a feje is. Segesvá-

ron került kórházba. S csak három hónap múlva került haza.

De ő egy percig nem nyugodott, állami és pártvezetőkhez, egyházi vezetőkhez, köztársasági elnökhöz írt beadványokat, leveleket kérve, könyörögve, hozzák, hozassák haza a kislányát. Egyre betegbben, egyre kétségbeesettebben, reményvesztetten írta nekem is a leveleket, amelyeket én nem kaptam meg. Végül is nagybetegen megélt még, hogy hazajöttem, aztán rövid időn belül meghalt. Az én fogságommal tönkre ment az ő életük is.

– Végül is miért vittek el? Neved miatt? Mivel indokolták? kérdeztem én naivul.

– Semmivel. Magyarak voltunk, a nevem is. Nem jelentett ez semmit. Böcsről is elvitték a fél falut, ilyen nevűek, mint Péter, Fehér Czibor, Bodnár Gyükér, de elvitték Kalmár tiszteletest, a református papot is Böcsről, de elvitték Ónodról Molnár József nevű bírót, indok nélkül. Ők ketten egy Krupla nevű férfival megszöktek és Voronyezsből életveszélyes, kalandos körülmények között kerültek haza.

Homolya Piroskából ömlött a szó, a hároméves rabszolgaság gyötrelmeiről. A bányamunkáról, a konyhas munkáról, képzetlen felcserként végzett tevékenységéről.

Ennek részleteit, majd máshol írjuk le. Megtalálható különben Szebeni Ilona könyvében is.

Utószóként mondta el Homolya Lászlóné, hogy nem él benne sem bosszúvágy, sem gyűlölet.

– Az emberek nagy többsége nem is tehetett ezekről a dolgokról. Találkoztam sok rendes emberrel kint is, a rabságom idején, itthon is voltak kegyetlenek, ott is. Talán egyszer majd tartanak bűnbánatot, ha tartanak.

Parancsnokságból: NKVD-s tisztt, Motya orvosnő és a parancsnok: Arnold Sztatnov

Apám halála után – kívánsága szerint – folytattam tanulmányaimat. Tanultam, munka és tanulás. És

hallgattam, és hallgattam...

Én az elmúlt évtizedekben soha senkitől semmi-féle részvétet, elismerést, megbecsülést, kártérítést a szenvedésért nem kaptam, nem kártalanítottak.

Szeretnék még egyszer találkozni sorstársainkkal, azokkal, akikkel együtt esküdtünk a máramarosi kis fenyőkre, és azzal az orvosnővel is, aki annyiszor bizonyította emberségét Jaketerina Fjedorovna Vaszilcsenkóval, aki annyiszor bizonyította emberségét. Biztosan él még valahol, férjével Arnold Szatnovval, és akkor született kislányával Luszácskával, Ludmillával. Szívesen elbeszélgetnék Motyával is, a helyettes doktornővel, aki felejthetetlen együttérzéssel készítette elő csoportunkat a szabadulásra. Nagyon szeretném, ha visszaemlékezéseink megmaradnának – mementóul – az utókornak: „soha, soha, soha többé háborút” (36)

Mondta ezt Homolya Lászlóné Pásztor Piroska a NOVO EKONOMICSESKOE, KRASZNO-ARMESZK RAJON, DOMBASZT OBLASZT 1029 sz. táborából, ahol olyan megalázóan hirdette a tábla:

„INTERNIROVA LAGER”

FORRÁSOK

- 1./ Zsiros Sándor: Felsőzsolca története c. könyve. 1993. Felsőzsolca.
- 2./ Országos Levéltár P. 620. Rat. 88. t. 20 cs.
- 3./ Közli Árva E.- Pozsonyi: Deportáltak. Balmazújváros, 1989. 13. l.
- 4./ A magyar forradalmi munkásmozgalom tört. 3. k. 10. lap, Kossuth 1970.
- 5./ Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, Európa 1992. 355. l.
- 6./ Megyei Levéltár (V-142 k. 66. k. Felsőzsolcai iratok. 111/1945.
- 7./ Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Bp., Európa 1992./184. illetve 228. l.
- 8./ Magyarország felszabadítása. Kossuth Kiadó, 172. l.
- 9./ I. m. 176. l. Zsimcsenkó-jelentés
- 10./ I. m. 186. l.
- 11./ B-A-Z. megye legújabb kori adattára. Miskolc, 1970. 172. l.
- 12./ Árva E.-Pozsonyi J: Deportáltak. Balmazújváros, 1989. 13. l.
- 13./ Zsiros Sándor: Felsőzsolca története. 1994.
- 14./ Fekete Mihály: Ellenállók az Avas alján. Kossuth, 1974. 140. l.
- 15./ Borus József: Felszabadító hadműveletek Borsodban. Borsodi Szemle 1964. 6. sz. 1-7 l.

- 16./ B-A-Z. megye legújabb kori adattára. Miskolc, 1970. 172-173. l.
- 17./ Fekete Mihály: Ellenállók az Avas alján. Kossuth, 1974. 155. l.
- 18./ Bárczy János: Zuhanóugrás. Magvető, Budapest, 1981. 552. l.
- 19./ Stark Tamás: Hadifoglyok békében. Mozgó Világ, 1989. 10. sz. 98. l.
- 20./ Soltész József: Borsodiak összeszedése málenkij robotra. Szülőföldünk, B.-A.-Z. megye Helytörténeti Bizottság 18. szám 65-67. l.
- 21./ Stark Tamás: Hadifoglyok békében. Mozgó Világ, 1989. 10. sz. 99.l.
- 22./ Horváth Csaba: Magyarország 1944-től napjainkig. ÉK. Pécs 1993. 4.
- 23./ Fazekas György: Miskolc - Nyizsnyij - Tagil – Miskolc. Magvető, Budapest 1979. 176-177. l.
- 24./ Stark Tamás: Hadifoglyok békében. Mozgó világ, 1989. 10. sz. 105. l.
- 25./ Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. 285. l.
- 26./ Soltész József: Borsodiak összeszedése málenkij robotra. Szülőföldünk, B.-A.-Z. megye Helytörténeti Biz. kiadványa, 18. szám 65-66. l.
- 28./ B-A-Z. megyei Levéltár, V-142. 56. K. 2067/1945.
- 29./ B-A-Z. megyei Levéltár, V-142. 56. K. 281/1945.
- 30./ B-A-Z. megyei Levéltár, V-142. 56. K. Felsőzsolca iratok 165/1945.
- 31./ Stark Tamás: i. m. 106. l.
- 32./ Közli Gosztonyi Péter i. m. 290- 291 l.
- 33./ József Attila: Thomas Mann üdvözlése 1937.
- 34./ Árva E.- Pozsonyi J.: Deportáltak 16. l.
- 35./ Für Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztesége. Püski, Budapest, 1989. Lásd még: Gosztonyi Péter i.m. 286-261. l.
- 36./ Szebeni Ilona: Merre van a magyar hazám? Kényszermunkán a Szovjetunióban 1944 1949. Széphalom Könyvműhely Kiadó, 1992.

Egy a több ezer szovjet GULAG közül
(Internet)